

Türkiye'nin Doğrudan Müdahale Öncesi Dönemde Suriye İç Savaşı'na Yönelik Dış Politikasının Analizi*

Sami Kiraz**

Öz

2011 yılında sınırlı bir halk hareketi şeklinde başlayan Suriye İç Savaşı, kısa sürede bölgesel ve küresel çapta ağır sonuçlar doğuran ve çok sayıda aktörü içine çeken bir gelişme olmuştur. Bu süreçte, özellikle bölge devletleri iç savaşın etkisinden kaçınamamış ve meseleye dahil olmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Suriye İç Savaşı, Türkiye için de süreçte en temel dış politika konusu haline gelmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'nin iç savaşa yönelik doğrudan müdahale öncesi dönemde izlediği dış politikasının analizi yapılacaktır. Bu analiz, güncel Türk dış politikasının değerlendirmesinin ancak doğrudan müdahale öncesi dönemde yaşanan dönüşümlerin doğru anlaşılmasıyla mümkün olabileceği ön kabulüyle yapılmaktadır. Bu nedenle, analizin kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması için kuramsal çerçeve olarak neoklasik realizm belirlenmiştir. Bağımsız değişken olarak kabul edilen sistemik sinyallerin, yerel faktörlerin yani ara değişkenlerin vasıtasıyla dış politikaya dönüştürüldüğü önermesiyle neoklasik realizm, Türkiye'nin dış politikasındaki dönüşümleri açıklamak adına kullanılmıştır. 2015 yılına kadar “Esadsız bir Suriye” stratejisi yürüten Türkiye, dışsal ve içsel gelişmeler uyarınca bu yaklaşımını yumuşatmış ve doğrudan müdahaleye evrilecek yeni stratejisini uygulamaya geçirmiştir. Çalışmada, bu dönüşümün altyapısını oluşturan bağımsız ve ara değişkenler ile başta milli güvenliğe tehdit olduğu algısıyla izlenen dış politika olmak üzere Türk dış politikasının sürekliliklerinin bu süreçteki etki ve belirleyicilikleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Türk Dış Politikası, Dış Politika Analizi, Neoklasik Realizm, Ara Değişkenler

* Bu çalışma 27.04.2018 tarihinde tamamlanan “Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)” başlıklı ve 504455 tez no'lu doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, TR, Uluslararası İlişkiler Bölümü, orcid.org/0000-0002-6987-9856, samikiraz@hitit.edu.tr

Analyzing Foreign Policy toward the Syrian Civil War in the Period prior to Direct Intervention

Sami Kiraz*

Abstract

The Syrian Civil War, which started in the form of a limited public movement in 2011, has been a development that has had heavy regional and global results and attracted many actors in short time. Many regional states could not avoid the impact of civil war. In this context, the Syrian Civil War has become the main foreign policy issue for Turkey. In this study, Turkey's foreign policy toward the civil war until the time of direct intervention will be analyzed. This analysis is based on the preliminary assumption that the evaluation of current Turkish foreign policy can only be possible with the correct understanding of the transformations in the period before the direct intervention. Neoclassical realism has been determined as the theoretical framework for a comprehensive and holistic analysis. Neoclassical realism, which claims that systemic signals (independent variable) are transformed into foreign policy through intervening variables, is used to explain the transformations in Turkey's foreign policy. The basic strategy of Turkish government, until 2015, was to overthrow the Assad government. However, due to external and internal developments, Turkey softened this approach and passed to implement the new strategy, which evolved to direct intervention. In the study, independent and intervening variables that are the basis of this transformation and the effects and determinants of the continuity of Turkish foreign policy are examined.

Keywords: Syrian Civil War, Turkish Foreign Policy, Foreign Policy Analysis, Neoclassical Realism, Intervening Variables

* Assistant Professor, Hitit University, TR, Department of International Relations, <https://orcid.org/0000-0002-6987-9856>, samikiraz@hitit.edu.tr

1. Giriş

2011 yılının Mart ayında Suriye'nin Deraa kentinde başlayan ve rejimin sert karşılık vermesiyle kısa sürede iç savaşa dönüşen Suriye olayları, bölgesel ve uluslararası politikanın temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Türkiye de bu süreçten ziyadesiyle etkilenmiş ve mesele, Türk dış politikasının öncelikli konularından birisi olmuştur. Süreç içerisinde farklılaşan stratejiler üzerinden dış politikasını yürüten Türkiye, çok farklı motivasyon kaynakları ve sistemik yönlendirmelere bağlı kalarak politikasını belirlemiştir.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu politikanın kapsamlı ve bütüncül bir analizini yapmaktır. Böylesi bir analize bilhassa Suriye meselesinin karmaşık niteliği nedeniyle ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, meselenin karmaşıklığı iki boyutlu olarak ortaya çıkmaktadır. Birinci boyut, Suriye'de yaşanan iç savaşa çok sayıda aktörün doğrudan ya da dolaylı olarak dahil olması ve bu aktörlerin bölgede yaşananlardan etkilenmesi nedeniyle sürecin kendi akışı ile alakalıdır. Türkiye ile uzunca bir kara sınırına sahip Suriye'de yaşananların Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında bariz etkileri olması da meselenin ikinci boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin Suriye politikasının anlaşılması, her iki boyutun da birlikte değerlendirilmesiyle mümkündür.

Mevcut dış politika analizi kuramları, Suriye meselesinin bu niteliği göz önüne alındığında tek boyutlu bir değerlendirme ortaya çıkaracaklarından bu çalışma için yeterli altyapıyı sağlayamamaktadır. Neoklasik realizm ise, sistem bazlı gelişmeleri ve uluslararası sistemin yapısını dış politikada başlangıç noktası olarak görmekte, devletlerin yerel dinamiklerine dış politika tercihlerinin seçilmesi noktasında belirleyicilik rolü atfetmektedir. Böylelikle Suriye İç Savaşı'na dair her türlü bölgesel ve küresel gelişmenin, Türk dış politikasının yerel dinamiklerince değerlendirilip, başta karar alıcıların algıları olmak üzere bu dinamikler tarafından nasıl dış politikaya dönüştürülebildiği gösterilebilmektedir.

Bu çalışmada amaçlanan da bu sürecin değerlendirilerek Türk dış politikasında nasıl bir hareket tarzının benimsendiğinin ve dış politika stratejilerinin nasıl dönüştüğüne kapsamlı bir analizini yapmaktır. Bu amaç, neoklasik realizmin bir araştırma çalışmasında nasıl kullanılabileceğinin örnek olay uygulaması ile gösterilmesini de beraberinde

getirmektedir. Hâlihazırda literatürde yeterli miktarda neoklasik realizm bakış açısından dış politika analizi çalışmalarının bulunmaması nedeniyle literatüre katkıda bulunmak da çalışmanın amaçlarından bir diğeridir.

Suriye İç Savaşı ve bu süreçteki Türk dış politikasına yönelik meselenin kısa bir geçmişi olması nedeniyle, yeterli basılı kaynağın bulunamaması, çalışmanın sınırlılığı olmuştur. Bu konuda doğru bilgilendirme için var olan kaynaklar üzerinden çapraz kontrol yöntemi ile tarihsel akış çıkartılmış ve buna göre internet ortamından haber taramak suretiyle ilgili dönem gelişmeleri çalışmaya aktarılmıştır. Aynı şekilde, Türkiye'nin dış politikasına dair kaynak kullanımında da benzer yöntem takip edilmiş, eğer bulunabiliyorsa Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere resmi kurum açıklamaları, bu tarz kaynaklar yoksa haberler arasında karşılaştırmalı bir kontrol sonucunda en uygun görünen kaynak tercih edilmiştir. Kaynak kullanımı noktasında böyle bir yolun izlenmesi, karar alıcıların süreç içerisinde meseleye dair bakış açılarında ve kullandıkları söylemde yaşanan dönüşümlerin daha rahat tespit edilmesini de sağlamıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma ile Türkiye'nin 2017 yılı öncesinde Suriye İç Savaşı sırasındaki dış politikası incelenmiş, belirleyici unsurlar bağımsız ve ara değişkenler şeklinde sınıflandırılarak detaylı bir analiz ortaya konmuştur. Böylesi bir zaman kıstası konmasının temel amacı ise bu tarihten sonra Türkiye'nin doğrudan müdahale temelli bir dış politikaya yönelmesidir. Çalışmada, Türkiye'nin bu yönetime başvurmadan önce meselenin çözümü noktasında yürüttüğü stratejiler ve sürecin sonunda Türkiye'nin sahada aktif bir pozisyon almasını doğuran unsurlar analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada Türkiye'nin hem genel dış politika yaklaşımının hem de henüz sona ermediği için Suriye İç Savaşı'nın sonraki evrelerine yönelik Türk dış politikasının analizi için kapsayıcı bir altyapı hazırlanması için de uğraş verilmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve: Neoklasik Realizm ve Türk Dış Politikasının Analizine Uygulanabilirliği

Çalışmada incelenen, Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'na yönelik dış politikası neoklasik realizm bakış açısından analiz edilecektir. Bu bağlamda, neoklasik realizmin ve kuramın vakaya uygulanabilirliğinin kısaca ele alınması faydalı olacaktır. Realist kuram içerisinde Soğuk Savaş'ın sona

ermesinin açıklanması noktasında bütüncül bir açıklama getirilememesi tartışmaları üzerine, eleştirel bir süreç başlamıştır. Neoklasik realizm de bu eleştirilerin bir sonucu olarak ve devletlerin münferit dış politikalarının açıklanmasının önemine istinaden ortaya atılmış ve bir bakıma realist kuramın dış politika analizi yaklaşımını oluşturmuştur.¹

Literatürde “neoklasik realizm” ifadesi ilk defa Gideon Rose tarafından kullanılmıştır. Neorealizmin dış politika analizi ile ilgilenmediğini ancak kuram içerisinde bazı çalışmaların Waltz’dan farklı olarak bu alana yönelik açıklamalar sunduğunu belirten Rose, bu yaklaşımı neoklasik realizm olarak adlandırmıştır. Makalesinde dış politika analizine dair dört farklı bakış açısı (innenpolitik teoriler, savunmacı neorealizm, saldırgan neorealizm ve neoklasik realizm) ortaya koymuş ve neoklasik realizmi sistematik bir biçimde açıklamaya çalışmıştır.² Buna göre, devletlerin dış politikalarının açıklanabilmesi için hem sistemik unsurlar hem de devletlerin sahip oldukları içsel faktörler birlikte değerlendirilmelidir. Rose’a göre bütüncül yaklaşımı ile neoklasik realizm, diğer kuramsal yaklaşımların eksikliklerini giderilebilmektedir.

Neoklasik realizmde de neorealizmde olduğu gibi analizde sistem kaynaklı etkilere öncelik tanınmaktadır. Ancak bunlar yerel faktörler olarak kabul edilen ara değişkenler (*intervening variables*) vasıtasıyla değerlendirilmesi sonucunda dış politika çıktısına dönüşebilmektedir. Bu bağlamda, Waltz’un üç imajı³ neoklasik realizmde analiz için bir

¹ Neoklasik realizmle ilgili literatür için bkz. Thomas J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958* (Princeton: Princeton University Press, 1996); William C. Wohlforth, *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War* (New York: Cornell University Press, 1993); Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of Americas World Role* (Princeton: Princeton University Press, 1998); Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitlers Strategy of World Conquest* (New York: Columbia University Press, 1998); Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited,” *International Security* 25, no. 3 (2000): 128-161; Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro, *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2016).

² Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy,” *World Politics* 51, no. 1 (1998): 146.

³ Waltz, 1959 yılında yayımladığı “Man, the State and War” kitabında savaşın önlenmesini işleyen kuramları üç kategoriye/imaja ayırmıştır. Buna göre birinci imaj, savaşın nedenini birey düzeyinde açıklamakta; ikinci imaj, devlet davranışları

araya getirilmektedir. Rose, Hobbesçu ya da daha esnek bir nitelikte olmasına bakılmaksızın uluslararası anarşinin doğasının kesin olarak anlaşılamayacağından güvenlik konusunda az bulunur ya da mevcuttur şeklinde bir değerlendirme yapılmasının mümkün olmadığından hareketle; bunun ancak birey düzeyindeki ara değişkenlerin değerlendirmeleriyle dış politikaya dönüştürülebileceğini belirtmektedir.⁴ Sonuç olarak, Rose'a göre neoklasik realizm realist gelenek içerisindeki dış politika analizine dair var olan eksikliğin giderildiği bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bunu yaparken uluslararası sistemin etkilerini ve birim seviyesindeki değişkenleri birlikte kullanarak kuramın açıklayıcılık gücünün artmasını sağlamaktadır.

Münferit dış politikanın açıklanması amacıyla kurgulanan neoklasik realizmde, bağımlı değişken dış politikanın kendisi olmakta ve dış politika uygulamaları bu çerçeveden değerlendirilmektedir. Ayrıca, bağımlı değişkenin oluşmasında, uluslararası sistem yani bağımsız değişkenden gelen sinyallerin ara değişken süzgecinden geçerek çıktıya dönüşmesi şeklinde bir süreç olduğu iddia edilmektedir.⁵ Buna göre, ara değişkenler olarak devletlerin yerel dinamikleri dış politika uygulamalarının oluşmasını sağlamaktadır. Neoklasik realizmde ara değişkenlerin neler olduğu konusunda ise yaygın bir kabul bulunmamakta; bunun yerine ilgili devletlere ve koşullara bağlı olarak ara değişkenlerin belirlenmesinin genel bir uygulama olduğu belirtilmelidir.⁶ Bununla birlikte, neoklasik realizmin açıklayıcılık gücünün temel unsuru olan ara değişkenlerin belirlenmesi noktasında ön plana çıkan faktörler ise karar alıcıların sistemik sinyalleri değerlendirmelerini belirleyen algılamaları ve ilgili devletin kurumsal, ekonomik, siyasal ve toplumsal yapılarıdır. Söz konusu faktörlerden özellikle karar alıcıların ön plana çıkartılmasında, bu kadroların ulusal güvenliğinin sağlanması noktasında görev yapıyor olmaları ve bununla

dolayısıyla iç siyaset ve iç özelliklerle açıklamakta; üçüncü imaj ise sistem düzeyinde açıklama sunmaktadır. Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War A Theoretical Analysis* (New York: Columbia University Press, 1959), 1-15.

⁴ Rose, "Neoclassical," 152.

⁵ Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model" *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* içinde, ed. S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 28-29.

⁶ Rose, "Neoclassical," 152.

birlikte her türlü içsel ve dışsal etkiye açık olmaları temel gerekçelerdir.⁷ Ayrıca o devletle ilgili her türlü bilgiye ulaşabilme ayrıcalıkları, karar alıcıların devletin uluslararası sistemdeki yerini daha farklı görebilmelerini sağlayacağından söz konusu algılamalar da daha önemli hale gelmektedir.⁸ Bir başka ara değişken ise ilgili devletin yerel faktörleri olarak kabul edilmektedir. Ancak yerel faktörler karar alıcılar kadar baskın bir konumda olmayıp farklılaşan durumlara göre değişen ölçülerde analize dahil edilmektedir.⁹ Buna göre söz konusu faktörler alınan kararlardan etkilenme ve etkileme kapasitelerine bağlı olarak belirleyici unsurlardan birisi olabilmektedir. Bu bağlamda; tarihsel süreklilikler, toplumsal yapı, kurumların özerkliği, medyanın gücü ve çıkar grupları genellikle yerel faktörler arasında yer almaktadır.¹⁰

Sonuç olarak, neoklasik realist bakış açısından dış politika analizi yapılabilmesi adına öncelikle dış politika olayı açıklanmalı ve söz konusu devletin uyguladığı dış politika, bağımsız ve ara değişkenler şeklinde bileşenlerine ayrılmalıdır. Böylelikle tümden gelimci bir bakış açısıyla hareket edilerek, nihayetinde dış politika analiz edilmelidir

Neoklasik realizmin Türk dış politikasının analizi için gerekli kuramsal ve kavramsal altyapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin uluslararası sistemin yönlendirmelerine (bağımsız değişken) maruz kalan ancak kendi dış politika aklı (ara değişkenler) ile bu yönlendirmeleri değerlendirerek dış politika çıktıları (bağımlı değişken) oluşturan bir devlet konumunda bulunmasıdır. Bu durumun çeşitli gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerin ilki Türkiye'nin uzunca bir dönemden beri Avrupa devletler sistemi içerisinde yer alması ve geleneksel ABD müttefikliği dolayısıyla uluslararası sistemin etkisi ile sürekli olarak yüzleşmesi gösterilebilir. Türkiye'nin sahip olduğu güç kaynakları, karar alıcıların olaylar karşısındaki algıları ve değerlendirmeleri ile uzun bir devlet geçmişine sahip olmaktan kaynaklanan toplumsal ve siyasal geleneği gibi faktörler de Türkiye'nin dış politika yapım süreçlerinde

⁷ Lobell, "Threat Assesment," 43.

⁸ N. M. Ripsman, "Neoclassical realism and domestic interest groups" *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* içinde, ed. S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 172.

⁹ Ripsman, "Neoclassical," 170.

¹⁰ A.g.e., 179-186.

etkin unsurlar olmuştur. Ancak bu faktörlerin dış politikadaki belirleyicilik rolleri genellikle tamamlayıcı unsur şeklinde olurken uluslararası sistemin etkisi ile birlikte değerlendirildiğinde anlamlı hale gelmiştir. Çalışmada incelenecek olan Türkiye'nin Suriye İç Savaşı sırasındaki dış politikasının analizinde de söz konusu uluslararası (bağımsız değişken) ve içsel faktörler (ara değişkenler) üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'nin sahip olduğu bir takım dış politika süreklilikleri bulunmaktadır. Neoklasik realizmde bağımlı değişkenler olarak kabul edilen bu sürekliliklerin belirlenmesi, kuramsal bir analiz için önemli görünmektedir.

Bu noktada, Türk dış politikasının *bağımlı değişkeni* olarak “Batıcılık” ve “statükoculuk” şeklinde ikili bir yaklaşım olduğu genellikle kabul edilmektedir.¹¹ İlk olarak Batıcılık incelendiğinde, Türkiye'nin Batıcılığının mutlak bir teslim olma durumunu içermediği belirtilmelidir. Bunun yerine, Türkiye'nin kendi ulusal çıkar tanımı üzerinden Batı ittifakı içerisinde sürekli olarak bir pazarlık konumu belirlediği görülmektedir. Bu konum, Türkiye'nin çıkarları ile ittifakın beklentileri arasında uyumsuzluk olması durumlarında tarafların birbirlerini ikna etmek adına müzakerelere girişmesini beraberinde getirmektedir. Soğuk Savaş döneminde dahi bu tutumunu sürdüren Türkiye, zaman zaman SSCB ile yakın ilişkiler de kurmuştur. Ayrıca ABD açısından hayati önemde görünen afyon ekiminin yasaklanması hususunda Türkiye'nin gösterdiği direnç de bu durumun bir diğer örneğidir. Bu nedenle söz konusu Batıcılık ilkesinin anlamının genişletilmesi adına “müzakereci Batıcılık” olarak güncellenmesi daha uygun bir tutum olacaktır.

“Statükoculuk” ilkesi ise Türk dış politikasında mevcut sınırları sürdürme, onlardan memnun olma, onları değiştirmek istememe, kurulu düzen içinde

¹¹ Türk dış politikasının sürekliliklerine dair yayınların bir kısmı için bkz. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt I: 1919-1980* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006); William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003); Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası* (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 71-98; Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012), 161-176; Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikasının Analizi* (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 1045-1051; Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar* (İstanbul: Alfa, 2018); Yücel Bozdağhoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach* (Londra: Routledge, 2003).

dengeleri sağlamak ve/veya sürdürmek şeklinde görülmektedir.¹² Ancak bu yaklaşım da yeterli açıklamayı sunmak konusunda bir takım eksiklikler barındırmaktadır. Neoklasik realizmde ara değişkenlere yüklenen dış politika belirleme misyonu gereği statükoya dair yaklaşım konusunda da özellikle algılara ayrıca bir önem atfedilebilir. Buna göre statükoya yüklenen anlamın karar alıcılar nezdinde olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesi neticesinde statükocu duruşun esnetilebildiği ya da daha sıkı bir biçimde sahiplenildiği görülmektedir. Özellikle Kıbrıs meselesinde görülen Türkiye'nin statüko kaynaklı olarak zarara uğradığı algısı bu ilkenin esnetilmesine yol açarken sonraki bölümlerde incelenecek olan Türkiye'nin Suriye politikasında iç savaşın başlangıç evresinde Türkiye'nin önceki dönem kazanımlarını sürdürmek adına statükoyu daha sıkı bir biçimde savunmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım gereği Türkiye'nin statükoculuğu da “faydacı statükoculuk” şeklinde güncellenerek bu çalışmada bir diğer bağımlı değişken olarak kabul edilmektedir.

Müzakereci Batıcılık ve faydacı statükoculuğa ek olarak Türk dış politikasında süreklilik barındırdığı kabul edilebilecek olan bir diğer yaklaşım da Türkiye'de karar alıcıların millî güvenliğinin tehdit altında olduğunu düşündükleri durumlarda, Türkiye'nin Batı ittifakının dışında ve hatta karşısında hareket etmesidir. Bu durumun önemli örneklerinden birisi olan Kıbrıs Harekâtı ile Türkiye, iki NATO üyesi arasında bir sıcak çatışma ortamı yaratabilecek olan bu harekâta girişirken bunun altyapısını Türkiye'nin millî güvenliğinin bu operasyonu gerektirmesi oluşturmuştur. Bununla birlikte, terörle mücadele kapsamında da Türkiye genellikle Batılı müttefikleriyle sorunlar yaşamayı göze almış ve sınır ötesi operasyonlar da dahil mücadele için gerekli adımları atmaya sürdürmüştür. Türkiye'nin Suriye meselesinde 2016 yılı sonrası izlediği strateji de bu yaklaşımın bir devamı olarak kabul edilebilir. ABD'nin PYD'ye yaptığı yardımlar ve PYD'nin Türkiye'nin sınır bölgelerinde sağladığı hakimiyet Türkiye'nin Rusya ve İran'la birlikte hareket etmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak, neoklasik realist dış politika modelinde de olduğu gibi, Türkiye, uluslararası sistem kaynaklı sinyallerin yerel dinamikler bağlamında değerlendirilmesine bağlı kalarak, süreklilikleri bulunan bir dış politika yürütmektedir. Suriye İç Savaşı'na yönelik Türk dış politikasının

¹² Oran, *Türk Dış Politikası*, 46-49.

da bu bakış açısından incelenmesi, kapsamlı ve bütüncül bir analiz için uygun görünmektedir. Bu bağlamda, sonraki bölümlerde Türkiye'nin doğrudan müdahale öncesi dönemde Suriye İç Savaşı'na yönelik izlediği politikalar bu çerçeveden ele alınarak analiz edilecektir.

3. Türkiye'nin Doğrudan Müdahale Öncesi Dönemde Suriye İç Savaşı'na Yönelik Dış Politikası

Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'na yönelik izlediği dış politika, süreç içerisinde farklılaşmış; hem kullanılan araçlar hem de stratejiler değişiklik göstermiştir. Bu nedenle, çalışmada analize konu edilen doğrudan müdahale öncesi dönem dış politika uygulamalarının üç ayrı döneme ayrılarak incelenmesi gerekli görülmüştür. Dönemselleştirmeler, Türkiye'nin yaklaşımlarındaki dönüşümlere göre belirlenmiş; birinci dönem Esad'ı reforma zorlama, ikinci dönem Esad karşıtı ve son dönem de terörle mücadele öncelikli stratejileri kapsamaktadır. Sonraki başlıklarda bu üç dönem incelenecektir.

3.1. Birinci Dönem (Mart-Eylül 2011)

2011 yılının Mart ayında başlayan halk hareketleri sonrası Türkiye, hızlı bir biçimde Suriye'deki gelişmelere reaksiyon göstermiştir. Suriye yönetimi ile son yıllarda kurulan iyi ilişkileri ön plana çıkartarak bu konuda inisiyatif almaya çalışan Türkiye, ilk hamle olarak da Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan'ı Suriye'ye göndererek, şiddetten uzak durulması gerektiğini, bir geçiş dönemine ihtiyaç olduğunu ve Türkiye'nin yardıma hazır olduğunu bildirmiştir.¹³ Ancak olayların şiddet içeren bir yapıda gerçekleşmesi, başta ABD ve AB olmak üzere Suriye'ye yönelik tepkilerin yükselmesine ve bir takım yaptırım kararlarının alınmasına neden olmuştur.

Suriye'de muhalefetin örgütlenme çabalarının Türkiye'de gerçekleşmesi, bu süreçte önemli gelişmelerden biri olmasına karşın, Türkiye'nin Suriye'de siyasi sorunların çözümünün Esad yönetimi altında yapılması gerektiği görüşü devam etmiştir. Davutoğlu bunun gerekçesini, "Ortadoğu'da barış

¹³ "Fidan, Şam'da Esad ile görüştü," *Timeturk*, 28 Mart 2011. <https://www.timeturk.com/tr/2011/03/28/mit-mustesari-fidan-sam-da-esad-ile-gorust.html>

sürecinin en önemli aktörlerinden birisinin Suriye olduğu ve bu nedenle Suriye yönetimi ile görüşmelere devam edilmesi gerektiği” şeklinde ifade etmiştir.¹⁴ Ancak ilerleyen günlerde Suriye’de şiddet olaylarının artması, başta Erdoğan olmak üzere Esad’a yönelik eleştirilerin getirilmesini başlatmıştır.

Türkiye’den tavrını gözden geçirmesini isteyen Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim’in açıklamaları¹⁵ ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. 8 Ağustos’ta Şam’a giderek Esad’la görüşen Davutoğlu, Türkiye’nin beklentilerini dile getirirken, Esad’ın Türkiye’yi eleştirdiği güvenlik ve terör konularında da suçlayıcı bir tavrıyla karşılaşmıştır.¹⁶ Türkiye’ye dönüşte Suriye rejimi için artık haftaların bile önemli olduğunu belirten Davutoğlu, Esad’ın reformları hayata geçirmek için son şansı olduğunu iddia etmiştir.¹⁷ Son olarak Erdoğan tarafından Esad rejiminin güvenilmez olduğu ilanı bu sürecin sonuna geldiğini göstermiştir.¹⁸ Suriye olaylarının ilk evresi, Türkiye’nin Esad yönetimini reform yaparak halkın beklentilerine karşılık vermeye davet etmesi ile geçmiştir. Ancak yaşanan gelişmeler ve iki ülkenin beklentilerinin uyuşmaması, kısa sürede Türkiye’nin Suriye politikasını değiştirmesine neden olmuştur.

3.2. İkinci Dönem (2011-2015)

Davutoğlu’nun Şam ziyaretinden sonra iki ülke ilişkileri, sürekli olarak kötüleşmiştir. Bu süreçte en önemli açıklama, Başbakan Erdoğan’dan gelmiştir. Türkiye’nin, “Suriye yönetimi ile artık görüşecek bir şeyinin kalmadığını ve Esad rejimine güvenmediklerini” açıklayan Erdoğan, ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır.¹⁹ Türkiye, Suriye’ye karşı yaptırım

¹⁴ “Bakan Davutoğlu’nun yüzde 50 iddiası,” *Milliyet*, 7 Haziran 2011. <http://www.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-nun-yuzde-50-iddiasi-siyaset-1399695/>

¹⁵ “Şam’dan Ankara’ya tepki!,” *HaberTürk*, 22 Haziran 2011. <http://www.haberturk.com/dunya/haber/641941-suriyeden-turkiyeye-sert-tepki>

¹⁶ “Davutoğlu Esad görüşmesi sona erdi,” *BBC Türkçe*, 9 Ağustos 2011. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad

¹⁷ “Davutoğlu: Esad’ın sayılı günleri kaldı,” *Haber7*, 10 Ağustos 2011. <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/772875-davutoglu-esadin-sayili-gunleri-kaldi>

¹⁸ “Erdoğan: Esad’a halkı da inanmıyor, biz de,” *BBC Türkçe*, 14 Eylül 2011. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110914_erdogan_syria

¹⁹ “Başbakan Erdoğan’ın Obama görüşmesi sonrası açıklamaları,” *Hürriyet*, 21 Eylül 2011. <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdoganin-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalari-18786674>

kararları almış,²⁰ Suriye de benzer bir karşılık vermiş²¹ ve önceki dönemde kurulan işbirliği tamamen bitmiştir.

Türkiye politikasını, Suriye muhalefetiyle ilişkileri geliştirmek ve uluslararası kamuoyunun rejime baskı uygulaması için çaba harcamak şeklinde belirlemiştir. İstanbul’da kurulan ve muhalefeti birleştirerek askeri yapılanmaya geçen Suriye Ulusal Konseyi’nin (SUK) Suriye’nin meşru temsilcisi olarak tanınması adına politikalar izlenmiştir.²² Bu politikaya tepki gösteren İran, Türkiye’yi “emperyalizmin taşeronu” olmakla suçlamıştır.²³ Ayrıca Suriye yönetimi tarafından da Türkiye, komplo kurmakla suçlanmış ve eylemleri savaş ilanı olarak yorumlanmıştır.²⁴

Türkiye’nin Suriye stratejisinin bir diğer boyutunu da Suriye yönetimine yönelik uluslararası baskıların arttırılması çabaları oluşturmuştur. Türkiye’nin bu yaklaşımı, 24 Ocak 2012 tarihli Dışişleri Bakanlığı açıklamasında şu şekilde dile getirilmektedir:

*“Ulaştığı endişe verici boyutlar ışığında, bölgesel barış ve güvenliği de tehdit eden bir nitelik kazanan Suriye’deki durum karşısında ilgili tüm uluslararası aktörler tek sesle ve kararlılıkla hareket etmelidir. Bu bakımdan, Arap Ligi Bakanlar Konseyi’nin BM Genel Sekreteri, diğer bölgesel devletler ve BM Güvenlik Konseyi üye devletleriyle temaslarını artırma kararını isabetli buluyoruz.”*²⁵

²⁰ 30 Kasım 2011 tarihinde Davutoğlu tarafından açıklanan 9 maddelik yaptırım kararları için bkz. “Türkiye’den Suriye’ye dokuz maddelik yaptırım,” *El-Cezire Türk*, 30 Kasım 2011. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiyeden-suriyeye-dokuz-maddelik-yaptirim>

²¹ Suriye’nin Türkiye yaptırımlarına karşı misillemesi için bkz. “Türk yaptırımına Suriye’den misilleme geldi,” *Radikal*, 5 Aralık 2011. <http://www.radikal.com.tr/dunya/turk-yaptirimina-suriyeden-misilleme-geldi-1071538/>

²² “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba’yı kabul etti,” *Dışişleri Bakanlığı*, 9 Temmuz 2013. <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanidavutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-baskani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa>

²³ “Türkiye emperyalizmin taşeronu oldu,” *Cumhuriyet*, 3 Nisan 2012. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/332204/_Turkiye_emperyalizmin_taseronu_oldu_.html

²⁴ “Suriye’ye göre Türkiye’nin yaptığı savaş ilanı,” *Pressmedya*, 3 Nisan 2012. <http://www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=7863>

²⁵ “Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi’nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.,” *Dışişleri Bakanlığı*, 24 Ocak 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_tr.mfa

Suriye'de yaşananları “insanlığa karşı suç” şeklinde tanımlayan Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye konusunda daha aktif olmasını talep etmiştir.²⁶ BM'yi harekete geçmeye çağıran Türkiye, kararları veto eden Rusya ve Çin ile temaslarda bulunarak bu ülkeleri ikna etmeye çalışmıştır.²⁷ BM Genel Kurul kararıyla ülkede şiddetin sona erdirilmesi talep edilirken eski Genel Sekreter Kofi Annan, BM ve Arap Ligi'nin Suriye özel temsilcisi olarak atanmıştır.²⁸ Türkiye, 22 Haziran 2012 tarihinde jetinin Suriye tarafından düşürülmesiyle hem stratejisine askeri araçları eklemiş hem de NATO'yu da sürece dahil etmek adına girişimlere başlamış ve NATO'dan Patriot füzeleri getirtmiştir.²⁹

Tüm bu girişimlere karşın beklediği sonucu alamayan Türkiye, rejimin kimyasal silah kullandığı iddialarını yüksek sesle dile getirmiş ve bu konuda ABD ve Rusya Federasyonu'nun harekete geçmelerini teşvik etmiştir.³⁰ Nihayetinde taraflar kimyasal silahların tasfiyesi hususunda anlaşsalar da Türkiye, Suriye'nin taahhütlerini yerine getirmeyip yeniden kimyasal silah kullandığını savunarak mevcut politikasını yürütmeye devam etmiştir.

2014 yılına gelindiğinde, PYD ve DAEŞ, en önemli gündem maddeleri olmuştur. PYD, rejimin çekildiği kuzey kentlerine yerleşmiş; DAEŞ de Rakka başta olmak üzere önemli kent merkezlerinde alan hakimiyeti sağlamıştır. Bu sırada devam eden “çözüm süreci” nedeniyle PYD ile görüşülerek Türkiye'nin çekinceleri anlatılmıştır. DAEŞ konusunda ise Türkiye terörle mücadele noktasında devam eden görüşleri üzerinden konuya yaklaşmıştır.

²⁶ “BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karara Ulaşamaması Hk.,” *Dışişleri Bakanlığı*, 4 Şubat 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-38_-4-subat-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nin-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karara-ulasamamasi-hk_tr.mfa

²⁷ “Başbakan Erdoğan, Moskova'da,” *HaberRus*, 18 Temmuz 2012. <http://haberrus.com/politics/2012/07/18/basbakan-erdogan-moskovada.html>

²⁸ “Kofi Annan Suriye özel temsilcisi olarak atandı,” *NTV*, 24 Şubat 2012. <https://www.ntv.com.tr/dunya/kofi-annan-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atandi,fsULVNt17U2Q6OvkDO63UA>

²⁹ “Türkiye'ye Patriot füzeleri gönderiliyor,” *BBC Türkçe*, 4 Aralık 2012. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update3.shtml

³⁰ “Suriye'de Rejimin Elindeki Kimyasal Silahların Tasfiyesi Konusunda ABD ve RF Arasında Sağlanan Mutabakat Hk.,” *Dışişleri Bakanlığı*, 14 Eylül 2013. http://www.mfa.gov.tr/no_-245_-14-eylul-2013_-suriye_de-rejimin-elindeki-kimyasal-silahlarin-tasfiyesi-konusunda-abd-ve-rf-arasinda-saglanan-mutabakat.tr.mfa

Cenevre-2 Konferansı'nda, Suriyeli ve Türk Bakanların konuşmaları ilişkilerin genel durumu hakkında son durumu yansıtmıştır. Komşularının, teröristlere yardım ettiğini söyleyen Muallim, “Erdoğan olmasaydı bunların hiçbirisi olmazdı” şeklinde ifadelerle Suriye’de gelinen noktadan Türkiye’yi sorumlu tutmuştur.³¹ Davutoğlu da “meşruiyetini ve ülkede otoriteyi sağlama becerisini kaybetmiş bir lider ve onun yakın çevresi ile elleri kana bulaşmış kişilerin yönetimde yerlerinin olamayacağını” belirterek Türkiye’nin yaklaşımını açıklamıştır.³²

2014 yılı boyunca çatışmalar sürerken Suriye ordusu önemli kayıplar vermiş; DAESH ve YPG etki alanlarını sürekli olarak genişletmiştir. Özellikle DAESH uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve iç savaş ikincil önemde görünmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon, DAESH’le mücadele başlatırken Suriye krizi uluslararası askerî bir nitelik kazanmıştır. Türkiye, Esad karşıtı politikalarını sürdürmüş, özellikle ABD’nin DAESH’le savaş konusunda YPG’yi öne çıkartması, rahatsızlıklar yaratmaya başlamıştır. YPG’nin 15 Haziran 2015’de son olarak DAESH’den Tel Abyad’ı alarak buraya yerleşmesi, Türkiye için önemli bir kırılma noktası olmuş, Türkiye içerisinde yaşanan gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur.

3.3. Üçüncü Dönem (2015-2016)

Bu döneme kadar dış politika amacını Esad’ın bulunmadığı yeni bir Suriye yönetimi kurulması olarak belirleyen Türkiye, 2015 yılından sonra bu tutumunu değiştirmeye başlamıştır. Bu süreçte, ABD desteği alan PYD’nin bölgeyi kanton yönetimleriyle özerkleştirme hareketi, Türkiye’yi rahatsız etmiştir. ABD’nin PYD’ye yönelik tutumu ve Esad yönetimine destek olmak adına Rusya’nın askeri olarak sahaya inmesi bu dönemde Türkiye’nin beklentilerine yönelik olumsuz bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

³¹ “Montrö’deki Cenevre-2 Konferansı gergin başladı,” *Hürriyet*, 22 Ocak 2014. <http://www.hurriyet.com.tr/montrodeki-cenevre-2-konferansi-gergin-basladi-25623620>

³² “Dışişleri Bakanı Davutoğlu “Suriye halkını daha parlak bir gelecek bekliyor. Türkiye bu yolda onların yanında yer alacaktır”,” *Dışişleri Bakanlığı*, 22 Ocak 2014. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_suriye-halkini-daha-parlak-bir-gelecek-bekliyor_-turkiye-bu-yolda-onlarin-yaninda-yer-alacaktır.tr.mfa

2015 yılı Haziran ayından itibaren Türkiye, iç siyasi gelişmelerin daha fazla etkisinde kalarak hareket etmeye başlamıştır. PYD ve DAEŞ'in etkinliği devam ederken; Türkiye'nin başlattığı çözüm süreci ise sona ermiştir. PKK, Türkiye'de "özyönetim" adı altında Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde çeşitli il ve ilçelerde Türkiye Cumhuriyeti idaresini istemediğini ilan ederek terör eylemlerine başlamıştır. DAEŞ de benzer eylemler yapınca, Türkiye önceliğini bu meselelere vermeye başlamıştır. TSK, bu gelişmeler üzerine Suriye'de DAEŞ'e, Irak'ta da PKK'ya yönelik hava operasyonlarına başlamıştır. Aynı sırada yurtiçinde de askeri operasyonlar başlamış, siper ve el yapımı patlayıcılar kullanarak direnen PKK/PYD unsurları bölgeden temizlenmeye başlamıştır.

Eylül ayında Rusya'nın Suriye'ye asker göndererek aktif bir biçimde sahaya inmesi Türkiye'nin politikasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Rus uçakları tarafından yapılan sınır ihlalleri karşısında, 24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus SU-24 bombardıman uçağını düşürülmüştür.³³ Rusya, hava sahası ihlali olmadığı halde Türkiye tarafından bu eylemin yapıldığını iddia etmiş ve buna bağlı olarak da Türkiye'ye ticaret, turizm ve güvenlik alanlarında yaptırımlara başlamıştır. Suriye'deki askeri varlığını güçlendiren Rusya, hava savunma sistemlerini yerleştirmek dahil olmak üzere Suriye'de en etkin güç haline gelerek Türkiye'nin olası askeri müdahale seçeneğinin önünü kapatmıştır.

Rusya ile yaşanan kriz, Türkiye'nin Suriye'de etkinliğini kısıtlamış, ABD tarafından PYD'ye yapılan yardımlar ve YPG'nin DAEŞ karşısında en önemli unsur haline gelmesi, Türkiye açısından ileride devletleşebilecek bir Kürt idari mekanizması ihtimali doğurmuştur. Bu tablo karşısında Rusya ile ilişkilerini düzeltme yolunu seçen Türkiye, 27 Haziran 2016 tarihinde Putin'e bir mektup göndererek olaydan duyduğu üzüntüyü belirtmiştir.³⁴ 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi ertesinde Putin'in destek mesajı vermesiyle karşılıklı bir güven ortamı oluşmuştur. 9 Ağustos'ta iki lider bir araya gelerek işbirliği için niyetlerini bildirmiştir.³⁵ Bu görüşmeden kısa

³³ "Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16'lar düşürdü," *NTV*, 24 Kasım 2015. https://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu,_mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA

³⁴ "Kremlin: Erdoğan üzüntülerini dile getirdi," *NTV*, 27 Haziran 2016. <https://www.ntv.com.tr/dunya/kremlin-erdogan-uzuntulerini-dile-getirdi, hmEdrv7FIkaMQe2kKiwo 1Q>

³⁵ "Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya dönüşünde uçakta gazetecilere konuştu," *HaberTürk*, 11 Ağustos 2016. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1280193-cumhurbaskani-erdogan-rusya-donusunde-ucakta-gazetecilere-konustu>

süre sonra, 24 Ağustos'ta Türkiye, öncelikli hedefi Cerablus ve buradaki DAESH mevzileri olan "Fırat Kalkanı" operasyonu ile Suriye'deki ilk askerî faaliyetine başlamıştır. Operasyon, Menbiç dışındaki bütün hedeflerine ulaşmış, El-Bab'ın DAESH'den temizlenmesiyle 30 Mart'ta sona ermiştir. Türkiye böylelikle PYD kontrolündeki alanların birleşmesini önlemiş ve bu bölgelere Suriyelilerin yeniden yerleşebilmesinin önünü açmıştır. Türkiye, aynı zamanda, Rusya ve İran'la birlikte önce Moskova'da bir araya gelerek Suriye'nin geleceğine yönelik görüşmeler yapmış ve sonrasında Astana sürecinde inisiyatif sahibi ülkelerden birisi haline gelmiştir.

Sonuç olarak Türkiye, 2015 yılından sonra Suriye'de oldukça aktif bir politika yürütmüş; yine Esadsız bir Suriye istemekle birlikte, önceliklerini PYD ve DAESH tehdidi üzerinden belirlemiştir. Bu süreç, Türk dış politikasının genel çizgisi düşünüldüğünde ciddi kaymaların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. ABD ile mevcut müttefiklik ilişkilerinin sorgulandığı ve Rusya ve İran'la birlikte hareket edilerek yeni bir hareket mantığının oluştuğu bir dönem başlamıştır. Bu süreçten sonra Türkiye, hedefleri değişmekle birlikte sahada askeri varlık kurma ve doğrudan müdahalede bulunma stratejisi yürütmeye başlamış ve böylelikle Suriye İç Savaşı'na yönelik politikasında yeni bir evreye geçmiştir.

4. Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'na Yönelik Dış Politikasının Neoklasik Realizm Çerçevesinden Analizi

Yukarıda dönemler halinde incelenerek açıklanan, Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'na yönelik dış politika uygulamaları bu bölümde, neoklasik realizm çerçevesinde analiz edilecektir. Bu analiz sonraki başlıklarda, dış politikayı belirleyen bağımsız ve ara değişkenlerin her bir dönem için ayrı ayrı tespit edilerek ve ortaya konan dış politika yaklaşımının Türk dış politikasının süreklilikleri bağlamında değerlendirilmesiyle yapılacaktır. Bu noktada, altı aylık bir süreci kapsayan birinci dönemin kapsamlı analizi yapılmayacak olup yalnızca genel değerlendirmesine yer verilecektir.

4.1. Birinci Dönem

2010 yılının son aylarıyla birlikte, halk hareketlerinin etkisini arttırması ve nihayetinde Suriye'ye de sirayet etmesiyle başlayan birinci dönem,

hem olayların gidişatı hem de Türk dış politikası adına bir geçiş süreci mahiyetinde geçmiştir. 2011 yılı sonbaharına kadar devam eden dönem itibarıyla Türkiye, önceki dönem dış politikasını ve buna bağlı olarak kazanımlarını sürdürmek adına rejimin yanında ancak reformlar için yol gösterici bir konum benimsemiştir.³⁶

4.2. İkinci Dönem

4.2.1. Bağımsız Değişkenler

2011-2015 dönemi için Türk dış politikasının belirlenmesinde etkili olan beş ayrı bağımsız değişkenin varlığından bahsedilebilir. Bunlardan ilki olan ABD askerilerinin 2011 yılında Irak'tan çekilmesi, bölgesel güç dağılımı hususunda önemli değişiklikler yaratmıştır. Merkezi hükümetin İran'a yakınlığı önemli sonuçlar doğurmuş, İran-Suriye ilişkileri de düşünüldüğünde bölgede İran merkezli bir güç odağı ortaya çıkmıştır. Bölgede değişen güç dengesi, Suriye ile ilişkilerde dönüşümlerin yaşanmasına yol açan faktörlerden birisi olmuştur.

İkinci bağımsız değişken de 2011 yılında gerçekleşen Libya'ya yönelik NATO müdahalesidir. Libya'da önce yaptırım,³⁷ daha sonra da uçuşa yasak bölge kurulması ve sivil ölümlerinin engellenmesi için her türlü tedbire başvurulabileceğini belirten³⁸ BM Güvenlik Konseyi kararları alınmıştır. Buna istinaden NATO üzerinden müdahale gerçekleşmiş; her ne kadar gerekli prosedürlerin yerine getirilmediği ve bir oldubitti ile Libya'ya girildiği gibi çok sayıda eleştiri getirilse de sonuç değişmemiş³⁹ ve Libya lideri Muammer Kaddafi'nin 21 Ekim'de linç edilerek öldürüldüğü süreç başlamıştır. Türkiye, “emperyal bir proje” olduğu iddiası⁴⁰ ile karşı çıktığı

³⁶ Meliha Altunışık, “The Inflexibility of Turkey's Policy in Syria,” *IEMed Mediterranean Yearbook*, (2016): 40.

³⁷ UN Security Council, “Resolution 1970,” 26 Şubat 2011. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970 (2011)

³⁸ UN Security Council, “Resolution 1973,” 17 Mart 2011. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973 (2011)

³⁹ Libya müdahalesinin uluslararası hukuka aykırılığı ile ilgili kaynak için bkz. Yıldırım Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler,” *Uluslararası İlişkiler* 11, no. 44 (2015): 121-153.

⁴⁰ “Erdoğan: NATO'nun Libya'da Ne İşi Var,” *NTV*, 28 Şubat 2011. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA>

Libya müdahalesine, Libya'nın idaresi noktasında Libyalılardan başkasının bulunmaması ve bütün komutanın NATO'ya bırakılması şartlarıyla onay vermiştir.⁴¹ Bu olay, müdahale seçeneğinin bir ihtimal olarak varlığını ve gerektiğinde uluslararası hukuka rağmen buna başvurabileceğini göstermesi açısından önemli bir örnek olmuş ve başta Türkiye olmak üzere pek çok devletin bu seçeneğe dış politikalarında yer vermelerine neden olmuştur.

Bir diğer bağımsız değişken olarak Arap Baharı sonrasında Müslüman Kardeşler gibi İslamcı grupların iktidara gelmeleri, bölgede farklı dinamiklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu hükümetlerin Türkiye ile ilişkilerini geliştirme iradesi ortaya koymaları, İran üzerinde toplanan gücün dengelenmesi adına sistemik sinyaller iletirken, karar alıcılarda Esad sonrasında ülkeyi yönetecek olan grubun benzer nitelikler taşıyabileceği hususunda bir inanç ortaya çıkartmıştır.⁴²

Türkiye gibi bölgesel bir devletin dış politikasında büyük devletlerin politikaları da bir bağımsız değişken olarak kabul edilmektedir. Bunlardan ilki olan ABD, başlangıçta, bölgede bozulan imajının düzeltilmesi amacıyla hareket etmiş ve çıkarları tehdit edilmedikçe aktif politika izlememeyi tercih etmiştir. Yalnızca, artan can kayıpları sonrasında Esadsız bir Suriye yönetimi kurulması gerektiğini belirtmiştir.⁴³ Kimyasal silah kullanımı söylentileri üzerine 21 Ağustos 2012'de bunun kırmızı çizgisi olduğunu ve kullanılması halinde askeri sorumluluğunu da kullanmak dair her türlü adımı atacağını ilan etmiştir.⁴⁴ Nihayetinde, 13 Haziran 2013'de Amerikan Ulusal Güvenlik Danışmanı Rhodes tarafından rejimin kimyasal silah kullandığının farklı kaynaklarca ispatlandığı açıklanmıştır.⁴⁵ Rhodes,

⁴¹ "Türkiye'nin Libya politikasına eleştiri," *Deutsche Welle Türkçe*, 26 Mart 2011. <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-libya-politikas%C4%B1na-ele%C5%9Firi/a-14943958>

⁴² Ibrahim Natil, "Turkey's Foreign Policy Challenges in the Syrian Crisis," *Irish Studies in International Affairs* 27, no. 1 (2016): 77-78.

⁴³ "Assad must go, Obama says," *Washington Post*, 18 Ağustos 2011. https://www.washingtonpost.com/politics/assad-must-go-obama-says/2011/08/18/gIQAelheOJ_story.html?utm_term=.143326376b01

⁴⁴ "Syria crisis: Obama warns on chemical weapons," *The Guardian*, 21 Ağustos 2012. <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/aug/21/syria-crisis-weapons-obama-live>

⁴⁵ "Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2017," *Arms Control Association*, Son erişim: 17 Kasım 2017. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity>

muhaliflere daha fazla destek olunacağını ve mücadele edebilmeleri için silah sağlanacağını da belirtmiştir.⁴⁶ Böylelikle Türkiye'nin de eleştirilerine neden olan, PYD'nin silahlandırılma süreci başlamıştır.

ABD, DAES tehdidi sonrasında uluslararası koalisyon aracılığıyla hava harekâtını başlatmış ve böylelikle iç savaşta dış müdahale evresine geçilmiştir. DAES'le savaşma söylemi, Esad yönetimi tarafından da sahiplenilirken bu durum rejimin elini güçlendirmiştir. Ancak Türkiye müdahalenin kara ayağında YPG'nin fazlasıyla ön plana çıkmasından rahatsızlık duymuş ve bu nedenle, ABD ile ilişkilerinde sorunlar yaşayarak politikasında değişime gitmiştir.

Olayların başından itibaren Esad yönetiminin yanında yer alan Rusya'nın 2011 yılında yaşanan gelişmeler sonucunda daha aktif bir tutum takındığı belirtilebilir. İlki, hem Mısır hem de Libya'da yeni hükümetler, önceki dönem antlaşmalarını iptal ederek Rusya'yı ciddi zarara uğratmıştır.⁴⁷ Bu nedenle, Suriye'de benzer bir senaryonun ortaya çıkmamasının, Rusya'nın önceliği haline geldiği iddia edilebilir. Rusya, ayrıca Tartus askeri üssünü kaybetmemek için Suriye'ye yardım etmiş; diplomatik, ekonomik ve askeri yardımlarla bu süreci ilerleterek veto hakkını da kullanmak suretiyle rejimin direnmesini ve savaşı kaybetmemesini sağlamıştır.⁴⁸ Ayrıca Kırım'ın ilhakı gibi gelişmelerle birlikte, yakın çevresinde olumsuz sonuçlarla karşılaşmamak adına Suriye politikasının yürütüldüğü de belirtilmelidir.⁴⁹ Bununla birlikte, DAES tehdidiyle uluslararası kamuoyunun dikkatinin Esad'dan çevrilmesini sağlamaya çalışan Rusya, bu politikasında da kısmen başarılı olmuştur. ABD'nin daha aktif olarak Suriye'ye müdahil olması ve Esad rejiminin zayıflamasıyla birlikte 2015 yılının Eylül ayında sahaya inen Rusya, Suriye yanlısı politikasını her koşulda sürdüreceğini de göstermiştir.

⁴⁶ "White House: Syria crosses 'red line' with use of chemical weapons on its people," *CNN*, 14 Haziran 2013. <http://edition.cnn.com/2013/06/13/politics/syria-us-chemical-weapons/index.html>

⁴⁷ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler," *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri* içinde, ed. H. B. Yalçın ve B. Duran (İstanbul: SETA, 2016), 155.

⁴⁸ Fatma A. Kelkitli, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri," *Uluslararası Politikada Suriye Krizi* içinde, ed. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (İstanbul: Beta, 2016), 359.

⁴⁹ Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası...", 162.

Sonuç olarak, 2015 yılına kadar geçen süreçte bağımsız değişkenlerin yarattığı sistemik sinyallerin değişim odaklı bir mesaj ilettiği, bilhassa ABD politikalarının diğer bölge ülkelerinde yaşanan gelişmelerle de birlikte değerlendirildiğinde, Suriye rejiminin varlığını uzun süre devam ettiremeyeceği şeklinde algılandığı belirtilebilir. Bu süreçte yaşananların Türkiye’de bir değişim beklentisi yarattığı şeklinde değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

4.2.2 Ara Değişkenler

4.2.2.1. Karar Alıcıların Algıları

2011 sonrası süreçte Suriye’de inisiyatifin kaybolmasından rahatsızlık duyan Türkiye, özellikle Mısır’da Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi ve bunu takip eden süreçte Mısır lideri Mursi’nin Erdoğan’la yakın ilişkiler içerisine girmesi gibi gelişmeler üzerinden politikasını oluşturmuştur. Irak’ta İran’a kaybedilen bölgesel avantajın, yeni kurulan yönetimler sayesinde geri kazanılabilmesi ihtimali doğmuştur.⁵⁰ Türkiye’nin bu yaklaşımının arka planını oluşturan İran hususundaki rahatsızlığını Davutoğlu, “Esad, Hizbullah ve İran’ın desteğiyle Bekaa’ya uzanan bir Nusayri-Şii kuşağı oluşturma çabasına girdi” diyerek açıkça beyan etmiştir.

Karar alıcıların yaklaşımlarını belirleyen bir diğer husus da ABD’nin politikaları olmuştur. Esad’ın istifaya çağırılması, Türkiye’de, ABD’nin aktif bir politika yürüteceği şeklinde algılanması sonucunu doğurmuştur.⁵¹ Davutoğlu’nun ABD’nin kimyasal silahları kırmızı çizgi olarak ilanından yalnızca üç gün sonra, katıldığı bir programda Esad yönetiminin çok fazla süresinin kalmadığı ve sürecin sonuna gelindiği şeklindeki beyanı Türkiye’nin bu beklentisini göstermiştir.⁵² Daha sonraları DAESH tehdidi karşısında hava operasyonu başlatan ABD’nin PYD ile kurduğu ilişkiler, bu sürecin çıkmaza girmesine neden olurken Türkiye-ABD ilişkilerinde de gerilimli bir dönemi başlatmıştır.

⁵⁰ M. Sheharyar Khan, “The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East,” *Policy Perspectives* 12, no. 1, (2015): 47.

⁵¹ İmran Demir, *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey’s Syria Policy* (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 74-75.

⁵² “Davutoğlu Esad’a ömür biçti,” *NTV*, 24 Ağustos 2012. https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7uz5O9Pv6hw

Karar alıcıların dış politikaya dair genel algıları da belirleyici olan bir diğer unsurdur. Özellikle “komşularla sıfır sorun yaklaşımı”nın geçerliliğini yitirmesinden sonra karar alıcılar, konunun özü olarak gördükleri insani bir tutum sergilemeye başlamıştır. Türkiye'nin bu süreçte rejimlerin değil halkların yanında olduğu vurgusu, karar alıcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu konuda Erdoğan'ın 26 Haziran 2012 tarihinde yaptığı açıklamalar bu vurgular etrafında şekillenmiştir:

“Biz, dış politikada aktif tutum sergiledikçe ekonomimiz büyüdü. Ekonomimiz büyüyünce dış politikada elimiz güçlendi. Bu doğrudan reformlarımıza sosyal kalkınmaya yansdı. Hiç kimse şunu söyleyemez. Türkiye içine kapansın, yanı başında olup bitenleri seyretsin, Türkiye tribünde kalsın. Bu anlayış bizim yakın tarihimizde zaman zaman iktidara egemen olmuştur. Ama böyle dönemlerde Türkiye hiçbir ilerleme kaydedememiştir. Türkiye merkezinde bulunduğu çok geniş coğrafyada, komşularla aynı gönül dilini konuşan bir ülkedir. Komşularına, akrabalarına, kardeşlerine sırtını dönen bir ülkenin, onların sevincine kederine kayıtsız kalan bir ülkenin, özellikle de Türkiye'nin bu coğrafyada büyümesi kalkınması söz konusu olamaz.”⁵³

Suriye krizi öncesi dış politikanın önceliğinin ekonomiyi de kaldırmak olduğunu açıklayan Erdoğan, Türkiye'nin aktif bir politika izlemesi gerektiğini ve tarihsel ve kültürel bağların olduğu bölge halklarının sıkıntılarını önceleyen bir anlayışla hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı konuşmada Erdoğan, insani kriz içerisindeki Suriye halkına kapıların sonuna kadar açık olduğunu da söylemiştir. Bu noktada, Erdoğan ve Davutoğlu'nun bu süreçte Türkiye'nin rejimleri değil insanları tercih ettiklerini açıklamaları da genel yaklaşımı yansıtmaları bakımında önemlidir.⁵⁴

Karar alıcıların algılarına etki eden bir diğer husus da iç politika gelişmeleridir. Türkiye bu dönemde, PKK sorununu Kürt temsilcilerle görüşerek çözmek adına girişimlerde bulunmuştur. AK Parti'nin izlediği bu politika, PYD merkezli olan gelişmelere yönelik uygulamalarında

⁵³ “Başbakan'dan tarihi Suriye kararı,” *Hürriyet*, 26 Haziran 2016. <http://www.hurriyet.com.tr/basbakandan-tarihi-suriye-karari-20847316>

⁵⁴ Helin Sarı Ertem, “Reflections of Beliefs and Worldviews of the Turkish Ruling Elite on Syria Crisis,” *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions* içinde, ed. F. Aksu ve H. S. Ertem (Londra: Cambridge Scholars Publishing), 115-116.

kendisini göstermiştir. Sonraki bölümde incelenecek olan 2015 sonrası dönemde Türkiye adına en önemli hedefin, Türkiye'nin kuzeyinde bir terör koridorunun kurulmasının önlenmesi olduğu düşünüldüğünde, bu dönem yaşanan “çözüm süreci”nin Suriye politikasında önceliğin Esad’a verilmesi hususunda algıları etkilediği görünmektedir.

Yukarıda bahsedilen, rejim kuvvetlerinin çekilmesi sonrasında Suriye kentlerinde idari yapılanmalar kuran PKK'nın Suriye kolu PYD'ye yönelik 2015'e kadar Türkiye'nin politikası, çözüm süreci paralelinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, PKK'nın Türkiye'deki çözüm sürecini fırsata çevirerek örgütün Suriye yapılanmasının güçlendirilmesi adına bunu kullandığı da belirtilmelidir.⁵⁵ Suriye'de önemli bir alan hâkimiyeti sağlayan PYD'nin, Türkiye'deki çözüm süreci ile birlikte yetkililerle doğrudan temaslar kurması söz konusu olmuştur. Bu görüşmelerde Türkiye'nin beklentileri aktarılmıştır. Buna göre, PYD'den Esad yönetimiyle bütün ilişkilerini koparması, ÖSO öncülüğündeki Suriye muhalefeti ile ilişkilerini düzeltmesi ve bunun için gerekirse Türkiye'nin de yardımcı olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, özerklik konusundaki tutumunun gözden geçirilmesi ve PKK ile arasına mesafe koyarak elde ettikleri silahların kesinlikle PKK'nın eline geçmemesi istenmiştir.⁵⁶ Her ne kadar PYD, Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan uzak davransa da çözüm sürecinin yeniden canlandığı 2014 yılında Müslim ile doğrudan görüşmeler başlamıştır. Ayn el-Arab'daki DAESH kuşatması altındaki PYD, yardımların Türkiye'den gelebilmesi için talepte bulunmuştur. Davutoğlu söz konusu süreci şu şekilde ifade etmiştir:

“Benim Dışişleri Bakanlığım döneminde Dışişleri Müsteşar Yardımcımız, Salih Müslim ile görüştü. Ne yazık ki o zaman yapılan hataların bedelini şimdi Kobani'de Kürt kardeşlerimiz ödüyor. O zaman PYD'ye söylenen çok açık bir mesaj vardı: ÖSO ile birlikte davranın. Kuzey kuşağında teröre ve rejime izin vermeyin, birlikte çalışın. Aranıza mesafe koyun ve Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirin. Eğer bunlar yapılmış olsaydı; ÖSO ile PYD, Suriye muhalefetine katılmış olsaydı rejimle işbirliği yapmak

⁵⁵ Erdem Kaya ve Bekir Ünal, “Çözüm Süreci Kronolojisi, 28 Aralık 2012-22 Eylül 2013,” *Bilgesam*, 23 Eylül 2013. <http://www.bilgesam.org/incele/1201/-cozum-sureci-kronolojisi--28-aralik-2012-22-eylul-2013/#.Wjt-imhl-M8>

⁵⁶ “Ankara'dan Salih Müslim'e 3 net mesaj,” *Haber7*, 14 Ağustos 2013. <http://www.haber7.com/guncel/haber/1061922-ankaradan-salih-muslime-3-net-mesaj>

yerine, IŞİD alanda böylesine, bu kadar bir güç bulamazdı.”⁵⁷

İlerleyen süreçte PYD'nin faaliyetleri Türkiye'nin tehdit algısında kaymalar yaşanmasına ve stratejinin gözden geçirilmesine yol açmıştır. Çözüm süreci dönemi karar alıcıların algıları genel olarak değerlendirildiğinde, başta Erdoğan ve Davutoğlu olmak üzere bu sürecin bir fırsat olarak görüldüğü ve buna istinaden Türkiye'nin dış politika seçeneklerine alternatifler yaratmaya çalışıldığı söylenebilir.

4.2.2.2. Yerel Faktörler

2011-2015 dönemi içerisinde Türkiye'nin Suriye politikasına dair belirleyici etkisi olan yerel faktörler değerlendirildiğinde, *muhalefet partileri* ile *kamuoyu* ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte, CHP ve BDP/HDP'nin öne çıkan partiler oldukları görülmektedir. CHP, olayların başında Suriye'ye bir heyet göndererek incelemelerde bulunmuş ve kendi konumunu belirlemiştir.⁵⁸ Mezhepçi bir bakış açısına sahip olduğunu iddia ettiği AK Parti'yi eleştiren CHP'nin görüşünü, Milletvekili Aytuğ Atıcı, Erdoğan'ın “Alevilerin rejim içinde ve güvenlik birimlerinde önemli pozisyonlardalar ve halkın öfkesi de onlara yönelik” şeklindeki açıklamasını tehlikeli ve yanlış bulduğunu, meseleye demokrasi üzerinden bakmanın daha doğru olacağı açıklamasıyla belirtmiştir.⁵⁹ CHP'nin politika üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde ise dolaylı bir belirleyicilikten bahsedilebilir. CHP'nin devletçi, seküler ve statükocu yaklaşımının karşısında AK Parti, politikasını Suriye halkının beklentilerini karşılayacak ve desteklenen muhalifler üzerinden Suriye'de rejimin devrileceği bir anlayışla kurgulamıştır. CHP'yi Baasçı olmakla suçlayan AK Parti'nin görüşünü Hüseyin Çelik şu şekilde açıklamıştır:

“CHP, Türkiye'nin Baas partisidir. Ve Baas'çı rejimler biliyorsunuz otoriter yapıları itibarıyla CHP'nin geçmişteki iktidarıyla aynı karakterdedir. Türkiye kendi Baas'çı rejiminden 1950'de demokratik yollardan, seçimle kurtulmuştur ve barışçı bir şekilde kurtulmuştur. Sandıkta bunu halletmiştir. Ama şimdi Arap ülkeleri kendi Baas'çı

⁵⁷ “PYD lideri Ankara'da,” *El-Cezire Türk*, 4 Ekim 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pyd-lideri-ankarada>

⁵⁸ “CHP Suriye'de Esad ile görüştü,” *El-Cezire Türk*, 13 Eylül 2011. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/chp-suriyede-esad-ile-gorustu>

⁵⁹ “CHP: Suriye politikası tehlikeli boyutlarda,” *Haber7*, 15 Eylül 2011. <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/784842-chp-suriye-politikasi-tehlikeli-boyutlarda>

rejimlerinden, hepsinin partisinin adı Baas olması gerekmiyor bu bir zihniyet meselesidir, halk ayaklanmalarıyla kurtulmaya çalışıyor. Ve biz bu süreci destekliyoruz.”⁶⁰

Önceki bölümde değinilen çözüm süreci üzerinden Suriye meselesine doğrudan dahil olan BDP ise Suriye’deki Kürtlerin durumu üzerinden kendi konumunu belirlemiştir. Türkiye’nin Suriyeli Kürtlerle birlikte hareket etmesi beklentisi, BDP’nin temel bakış açısı olmuştur.⁶¹ Hükümetin politikasına yönelik etkisi değerlendirildiğinde, özellikle çözüm süreci sırasında BDP ile kurulan ilişkiler bağlamında Suriye’de Kürtlerle ortak bir politika benimsenmesi fikrinin ağırlık kazandığı belirtilebilir.

Özellikle sınır kentleri bağlamında kamuoyunun meseleden doğrudan etkilendiği görülmüştür. Şehirlerin ekonomik yapıları bozulmuş; yaşanan çatışmaların bomba düşmesi, seken kurşunların isabet etmesi gibi çeşitli şekillerde yansımaları olmuştur.⁶² Çok sayıda Suriyelinin gelmesi de sosyal ve ekonomik açılardan ve asayiş anlamında önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu durum, Hükümet üzerinde baskı ortamı oluşturmuş, AK Parti yetkilileri Türkiye’nin insanî politikasının halka açıklanması adına özel bir uğraş vermiştir. İçişleri Bakanlığı bu yaklaşımı şu şekilde açıklamıştır:

“2011 yılının Mart ayında, iç karışıklıkların başlamasından bu yana, günden güne artan sayıda Suriye Arap Cumhuriyeti (Suriye) vatandaşı Türkiye’ye uluslararası koruma bulmak amacıyla gelmektedir. Ülkemiz bu kişilere ‘geçici koruma’ sağlamaktadır. Suriye’deki insan hakları ihlallerinde 2012 ve sonrasında ortaya çıkan hızlı artış, insanî yardım ihtiyaçlarında dramatik artışları da beraberinde getirmiştir. İç karışıklıkların başlamasından bu yana, Suriye ile güçlü tarihi, kültürel ve komşuluk bağları olan Türkiye Cumhuriyeti bu durumdan etkilenen Suriye vatandaşları için ‘açık kapı’ politikası izlemiştir.”⁶³

Türkiye’nin uyguladığı bu açık kapı politikası sonucunda Suriyelilerin zaman içerisinde milyonlarla ifade edilir hale gelmesi, kamuoyunda rahatsızlık yaratmış pek çok yerde gösteriler ve şiddet eylemleri yaşanmıştır.

⁶⁰ “Çelik: CHP, Türkiye’nin Baas Partisi’dir,” *NTV*, 8 Eylül 2011. https://www.ntv.com.tr/turkiye/celik-chp-turkiyenin-baas-partisidir,5V4-DkI_806Re6g4K24HIQ

⁶¹ “Türkiye, Suriye Kürtlerini arkasına almalı,” *Radikal*, 26 Temmuz 2012. <http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye-suriye-kurtlerini-arkasına-almali-1095277/>

⁶² Laçın İdil Öztüğ, “Syria and Turkey Border Security Priorities,” *Middle East Policy* 26, no. 1, (2019): 122.

⁶³ “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler,” İçişleri Bakanlığı, 12 Eylül 2016. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560

Bununla birlikte, Türkiye'deki Kürtlerin Suriye'de PYD üzerinden yaşanan gelişmelerden etkilenmeleri ve “Kobani direnişi” olarak adlandırılan Ayn el-Arab çatışmalarında Türkiye'nin aktif rol alması istekleri gibi gelişmeler karar alıcılar üzerinde bir baskı unsuru oluşturmuştur.

4.2.3. Dönemin Değerlendirilmesi

Bu süreçte karar alıcılar, hem sistemik sinyaller hem de yerel gelişmelere yönelik algıları neticesinde Suriye politikasını belirlemiştir. Bu noktada, İran lehine değişen bölge güç dağılımının dengelenmesi gerektiği, Esad sonrası muhtemel yönetimin Türkiye yanlısı bir duruş sergileyerek Türkiye'ye avantaj sağlayacağı beklentisi ile Esad'ı istifaya çağırıp her fırsatta halkına kullandığı şiddeti kınayan ABD yönetiminin bu konuda ciddi adımlar atacağı düşüncesi karar alıcıların genel algısı olmuştur. Bu algı, Türkiye'nin 2015 yılına kadar olan süreçte izlediği politika itibarıyla ABD öncülüğündeki Batı ittifakı ile paralel hareket etmesini sağlamıştır. Bu anlayış, “müzakereci Batıcılık” yaklaşımının bir yansıması olurken; Türkiye bir taraftan ulusal çıkarlarını ön plana çıkarmış, diğer taraftan da Batı ile ilişkilerini bu meselede kullanmak suretiyle sürecin gidişatını belirlemeye çalışmıştır.

Tablo 1. *Türkiye'nin Suriye Politikası (İkinci Dönem 2011-2015)*

Bağımsız Değişken	Politika Seçenekleri	Ara Değişkenler	Bağımlı Değişken (Dış Politika Stratejileri ve Çıktıları)
<ul style="list-style-type: none">Libya'ya NATO müdahalesiBölgesel güç dağılımının değişmesiYatırımların kaybedilmesiIrak'tan ABD askerlerinin çekilmesiİran lehine bölge dengelerinin değişmesiArap Baharı sonrası yeni kurulan rejimlerin AK Parti ile yakın ilişkiler kurmasıABD'nin Suriye PolitikasıABD çıkarlarının tehdit edilmediği sürece müdahale edilmemesiDAEŞ sonrası önceliğin terörle mücadeleyle verilmesiRusya'nın Suriye PolitikasıEsad yönetiminin mutlak suretle yanında olmak	<ul style="list-style-type: none">Esad karşıtı politikaABD politikalarının izlenmesi (bandwagon)Doğrudan müdahaleYeni strateji geliştirmekEsad yanlısı politika	<ul style="list-style-type: none">Karar alıcıların algılarıİran lehine değişen bölge dengelerinin tamiri gerekliliğiEsad sonrası yeni yönetimin Türkiye yanlısı olması beklentisiABD'den Esad'a yönelik ciddi adımlar atılması beklentisiÇözüm süreciyle birlikte Suriyeli Kürtlerle birlikte hareket edilebileceği beklentisiMuhalefet PartileriCHP ve BDP/HDPKamuoyu	<ul style="list-style-type: none">Rejim değişikliği için doğrudan müdahale etmeden çaba harcamak (Müzakereci Batıcılık)Muhalefetin örgütlenmesine destek olmakRejim üzerinde uluslararası baskı kurmak

4.3. Üçüncü Dönem

4.3.1. Bağımsız Değişkenler

Üçüncü dönem itibarıyla üç farklı bağımsız değişkenin belirleyiciliğinden bahsedilebilir. P5+1 – İran Anlaşması birinci bağımsız değişkendir. Bu anlaşma, İran'ın ekonomik ve siyasi baskı ortamından kurtulması ve bölgede ABD çıkarlarının karşısında konumlanan İran'ın sistemle barışarak bu mücadeleden sıyrılması anlamı taşımıştır.⁶⁴ Bu gelişme, İran lehine bölgesel dengeleri değiştirmesi nedeniyle başta Türkiye için olmak üzere olumsuz bir tablo ortaya çıkarmış ve bu husus Türk dış politikasında kendisini göstermiştir.⁶⁵

İkinci bağımsız değişken ise Suriye'ye yönelik dönemin ABD politikasıdır. 2015 yılı Temmuz ayında Obama, içlerinde DAEŞ komutanlarının da bulunduğu çok sayıda militanın etkisiz hale getirildiğini belirterek son bir yıl içinde (PYD'yi kastederek) etkin bir ortağı olduğunda sahada DAEŞ'in geri çekilmesinin sağlanabildiğini belirtmiştir.⁶⁶ ABD'nin yaklaşımını, DAEŞ ile mücadele özel temsilcisi Brett McGurk şu açıklamasıyla ortaya koymuştur:

“PKK, Türkiye'yi ciddi bir şekilde tehdit etmektedir, bunu tanımalıyız. Bu yaz, PKK, Türk güvenlik güçlerini öldürdü. Türkiye'yi PKK'ya karşı korumak istiyoruz. Fakat aynı zamanda biz Kuzey Suriye bölgesindeki Kürtleri IŞİD'e karşı güçlendirmek istiyoruz. Kürtler Suriye'nin bir parçası olmak istiyor”⁶⁷

Bu noktada, ABD'nin önceliğinin Esad'ın devrilmesinden ziyade, DAEŞ tehdidinin bertaraf edilmesi olduğu belirtilmelidir. Bunu yaparken de PYD'nin Türkiye'nin muhalefetine rağmen ABD müttefiki olarak tanımlanması durumu söz konusudur.⁶⁸

⁶⁴ Bayram Sinkaya, “Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik ve Değişim,” *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi* 45 (2016), 2.

⁶⁵ Min Wei, “Turkish Foreign Policy Towards the Syrian Crisis: Dynamics of Transformation,” *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 13, no. 3 (2019): 471-472.

⁶⁶ “Remarks by the President on Progress in the Fight Against ISIL,” *The White House*, 6 Temmuz 2015. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/07/06/remarks-president-progress-fight-against-isil>

⁶⁷ “McGurk: Kürtleri IŞİD'e karşı güçlendirmek istiyoruz,” *El-Cezire Türk*, 10 Şubat 2016. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mcgurk-kurtleri-iside-karsi-guclendirmek-istiyoruz>

⁶⁸ Müge Kınacıoğlu, “Turkish Perceptions of Turkey–US Relations During Obama’s Presidency: Dialectics of Expectations/Partnership and Disappointments/Estrangement,” *The World Views of the Obama Era* içinde, ed. M. Maass (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 158-159.

2017 yılı başında başkanlık görevine gelen Trump ise Nisan ayında Suriye'deki vahşi iç savaşın bitmesinin zamanının geldiğini açıklamış; Suriye ordusuna ait uçakların ABD füzeleriyle vurulduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Ancak PYD'ye yapılan yardımlar konusunda bir değişiklik yaşanmazken Rakka operasyonu öncesinde YPG'nin ana omurgasını oluşturduğu SDG'ye silah sevkiyatını onaylaması Türkiye'nin tepkisini çekmiştir.⁷⁰

Mayıs ayında Trump'la görüşen Erdoğan, Türkiye'nin rahatsızlıklarını belirtmiş, ancak iki ülke ilişkileri gerilmeye devam etmiştir. Trump, Rakka'nın temizlendiğini ilan ederken ABD müttefiki olan SDG'nin şehirde kontrolü sağladığını ve ABD'nin yerel gruplara desteğinin süreceğini açıklamıştır.⁷¹ Sonuç olarak ABD, 2015 sonrası dönemde hem Obama hem de Trump yönetimi altında Suriye'de mücadelenin odağına DAEŞ'i yerleştirmiş ve bunun aracı olarak da YPG'yi belirlemiştir. Bu durum, Türkiye'nin yeni bir strateji belirlemesinde etkili olmuştur.

Rusya'nın Suriye politikası da bu dönemin üçüncü bağımsız değişkenidir. Rusya bu dönemde Suriye'ye asker gönderme kararı almıştır. Hâlihazırda mevcut Tartus üssü yenilenecek kapasitesi genişletilmiş, buna ek olarak Hmeymim'de kalıcı bir askeri üs kurulmuştur.⁷² Ayrıca Türkiye tarafından uçağın düşürülmesinden sonra Suriye'ye yerleştirdiği S-400 hava savunma sistemleri de bütün Suriye hava sahasının Rusya kontrolüne girmesine neden olmuştur.⁷³ Rusya'nın bu denli etkin bir biçimde iç savaşa müdahil olması, başta Türkiye olmak üzere hem bölgesel hem de küresel olarak aktörlerin dış politikalarında yeni bir strateji izlemelerini gerekli kılmıştır.

⁶⁹ “Trump: It is time to end Syria’s brutal civil war,” *El-Arabiya English*, 13 Nisan 2017, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/04/13/Trump-It-is-time-to-end-Syria-s-brutal-civil-war-.html>

⁷⁰ “Trump’tan Rakka operasyonu öncesi YPG’ye silah yardımına onay,” *BBC Türkçe*, 9 Mayıs 2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39865038>

⁷¹ “Trump: Raqqa fall ‘critical breakthrough’, end of Islamic State in sight,” *Reuters*, 21 Ekim 2017. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-trump/trump-raqqa-fall-critical-breakthrough-end-of-islamic-state-in-sight-idUSKBN1CQ0S4>

⁷² Jeremy Bender, “Report: Russia is building a second military airbase in Syria,” *Business Insider*, 3 Aralık 2015. <http://www.businessinsider.com/russia-opening-second-military-airbase-in-syria-2015-12>

⁷³ “Rusya S-400 füzelerini Suriye’ye konuşlandırdı,” *NTV*, 26 Kasım 2015. <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAWvBlbCDgQ>

4.3.2. Ara Değişkenler

4.3.2.1. Karar Alıcıların Algıları

P5+1’le vardığı anlaşma sonrasında İran’ın, özellikle petrol ve doğalgaz ihracatı ile ekonomisini kalkındırma ihtimali Türkiye için avantajları olmakla birlikte, İran’ın Türkiye’ye olan bağlılığını ortadan kaldıracağı için sonraki aşama için bir risk oluşturmuştur. Ayrıca, Batı ile sorunlarını çözen İran’ın bölgedeki etki alanının Türkiye aleyhine genişlemesi de karar alıcıların bir politika belirlemesini zorunlu kılmıştır.⁷⁴ Bu süreçte, artan İran etkisinin dengelenmesi adına Rusya ile yakınlaşma yolu tercih edilmiştir. Ancak hem Rusya hem de İran ile yakınlaşma süreci 2016 yılına kadar çok mümkün olamamıştır. Erdoğan, 2015 yılı içerisinde Türkiye’nin İran’a yönelik yaklaşımını, “İran mezhepçilik gayesiyle Esed’in arkasında durmasaydı belki bugün Suriye diye bir meseleyi konuşuyor olmayacaktık” diyerek açıklamıştır.⁷⁵ 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi sonrasında Zarif’in Türkiye’yi ziyaretiyle birlikte düzelmeye başlayan ilişkiler, Astana sürecinde birlikte hareket ederek Suriye’nin geleceği noktasında işbirliği yapmaya kadar gitmiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Zarif’in 15 Temmuz gecesi kendisini defalarca arayarak destek verdiğini belirtirken şöyle konuşmuştur:

“Hemfikir olduğumuz konular var. Özellikle Suriye’nin sınır bütünlüğü, toprak bütünlüğü konusunda hemfikiriz. Bazı konularda görüş ayrılığımız bugüne kadar oldu. Ama görüş ayrılığı olduğu zamanlarda bile diyalogumuzu hiçbir zaman kesmedik. Biz Suriye’de kalıcı bir çözüm için İran’ın yapıcı rolünün önemli olduğunu başından beri vurguluyoruz. Bugün de aynı çizgideyiz. İran’da PEJAK, Türkiye’de PKK, Suriye’de PYD bunların arasında da bir ayırım görmüyoruz. Hepsinin bölgenin, İran’ın ve Türkiye’nin güvenliğine tehdit olduğunu biliyoruz.”⁷⁶

Konuşmada, bir taraftan 15 Temmuz gibi bir dramatik olay karşısında işbirliği ön plana çıkartılmakta, diğer taraftan da karşılıklı terör hassasiyeti

⁷⁴ Bekir Ünal, “İran Nükleer Anlaşması ve Türkiye’ye Etkileri,” *BİLGESAM Analiz/Ortadoğu* 1232 (2015), 9.

⁷⁵ “Erdoğan İran’ı, Suriye’de ‘mezhepçilik yapmakla’ suçladı,” *BBC Türkçe*, 27 Aralık 2015. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151227_erdogan_iran

⁷⁶ “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun İran Dışişleri Bakanı Sayın Cevad Zarif İle Ortak Basın Toplantısı,” *Dışişleri Bakanlığı*, 12 Ağustos 2016. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-iran-disisleri-bakani-sayin-cevad-zarif-ile-ortak-basin-toplantisi_-12-agustos-2016_tr.mfa

ortaya konarak birlikte hareket etmenin kapısı aralanmaktadır. Nitekim 2016 yılının ikinci yarısından itibaren iki ülke, ortak politikalar yürütmüş ve istişarelerde bulunmuşlardır.

Rusya ve ABD'nin Suriye politikaları da bu dönemde karar alıcıların tercihlerini belirlemede etkili olmuştur. Bu süreçte, ABD ve Rusya'nın, Suriye politikalarının Türkiye'nin hedefleriyle bağdaşmadığı belirtilmelidir. Esad karşıtı politika yürüten Türkiye'nin, Rusya ile temelden bir karşıtlığı bulunmakta; ABD'nin de PYD'ye olan desteği nedeniyle ilişkilerinde sorunlar yaşanmaktadır. Bu duruma bir de uçak krizi eklendiğinde, Türkiye dış politikasında yeni bir açılım yapmak zorunda kalmıştır. Karar alıcıların olayları değerlendirmesi de bu noktada asıl belirleyici unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu süreçte karar alıcılar yaptıkları açıklamalarla yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır. Bunlardan birisinde Erdoğan, ABD'nin YPG'yi terör örgütü olarak görmediğini açıklamasının⁷⁷ ardından şöyle demiştir:

“PYD ve YPG, bunların hepsi terör örgütüdür bize göre. Amerika bu işte şu anda bedel ödemiyor, bedel ödeyen biziz ve PYD'nin yaptıklarını da, YPG'nin yaptıklarını da bilen de biziz. Dolayısıyla bu yanlış bakışı, yanlış değerlendirmeyi herhalde tekrar değerlendireceklerdir diye düşünüyorum.... ABD, Rusya, Türkiye dışişleri bakanlarıyla üçlü, kabul etmeleri halinde Suudi Arabistan ve İran'ı da katarak beşli; akabinde Ürdün ve Katar'ın da katılmasıyla ilişkileri bir yere taşıyalım. Geçiş sürecinde Esedli bir çözüm olabilir ama Suriye'nin geleceğinde Esed'in olması mümkün değil. Esed'le bir yere taşımaya çalışılabilir ama muhalefet Esed ile bir gelecek görmüyor.”⁷⁸

Erdoğan'ın bu açıklamaları, yeni süreçte ABD ve Rusya'nın birlikte hareket etmesini önemli gördüğünü göstermektedir. Ayrıca PYD'nin bu denklemden çıkartılmasının Türkiye için önemini belirtirken gerekirse Esadlı bir çözüme onay vereceği ilan edilmiştir. Ancak süreç bu şekilde ilerlememiş, üstelik Rusya da PYD ile yakınlaşmıştır.⁷⁹

⁷⁷ “YPG not a terrorist organization for US, spokesman says,” *Hürriyet Daily News*, 22 Eylül 2015. <http://www.hurriyetdailynews.com/ypg-not-a-terrorist-organization-for-us-spokesman-says-88832>

⁷⁸ “Erdoğan'dan ABD'ye PYD yanıtı,” *El-Cezire Türk*, 25 Eylül 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-abdye-pyd-yaniti>

⁷⁹ “Suriye'de Rusya - PYD işbirliği,” *El-Cezire Türk*, 9 Ekim 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-rusya-pyd-isbirligi>

Mayıs ayı içerisinde Davutoğlu'nun görevden ayrılması da önemli bir gelişme olmuştur. Yeni süreçte Erdoğan, önceliğin PYD'ye verildiği dönemi başlatmıştır. Rusya ile yaşanan ekonomik sıkıntıları da değerlendirerek bu ülke ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmış, uçak kriziyle alakalı üzüntülerini bildiren bir mektubu Putin'e göndermiştir. Bu dönemde, Türkiye için en önemli gelişme olan 15 Temmuz FETÖ askeri darbe girişimi yaşanmıştır. Türkiye'de karar alıcılar bu süreçte Rusya ve İran'ın yakınlığını görünce olaylardan ABD'nin sorumlu olduğunu düşünmüşlerdir. 29 Temmuz'da, darbeci askerler için "Türkiye'deki muhataplarımız tutuklanıyor" diyen bir ABD'li generale Erdoğan şöyle cevap vermiştir:

*"Sen benim ülkemdeki yapılan bir darbe girişimine yönelik kalkıp bu darbe girişimini püskürten bu devlete teşekkür edeceğine, tam aksine darbecilerin yanında yer alıyorsun. Zaten darbeci senin ülkende. Zaten senin ülkende besliyorsunuz, bu zaten ortada. Bu tür açıklamalar bu işin arkasında kimler olduğunu, üst aklın kim olduğu bu açıklamalarla kendinizi açığa çıkarıyorsunuz, açığa veriyorsunuz. Türkiye bu oyuna gelmeyecek."*⁸⁰

Bu ifadeler, terör örgütü lideri Gülen'in de ABD'de ikamet ediyor olmasına atıfta bulunarak Türkiye'nin genel yaklaşımını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, 15 Temmuz karşısında Rusya ve İran'dan gelen destek, dış politikaya yansımıştır. Nihayetinde Türkiye, Rusya ile işbirliği yapılarak, ilerleyen süreçte Astana zirveleriyle birlikte Suriye'nin geleceğine yön vermek adına masada yer almıştır.

Karar alıcılar, 2016 sonundaki başkanlık seçimlerinden sonra Trump'ın gelmesiyle birlikte bir değişim beklentisi içerisine girmiştir. Bu beklentiyi Erdoğan, "Obama maalesef PYD ve YPG konusunda bizleri aldatmıştır ama şu andaki yönetimin aynı durumda olacağına ihtimal vermiyorum" ifadesiyle bizzat açıklamıştır.⁸¹ Buna karşın, Trump yönetiminden söylem bazında destek gelse de bu destek sahada karşılık bulmamış ve ABD, PYD ile ilişkilerini kesmemiş hatta silah yardımını sürdürmeye devam etmiştir.

Karar alıcıların algıları üzerinden değerlendirildiğinde, 2015 sonrası süreçte iki aşamalı bir dış politika yaklaşımının benimsendiği ifade edilebilir. Buna göre birinci aşamada, Türkiye PYD'nin Suriye'nin

⁸⁰ "Erdoğan'ın 'Sen kimsin?' dediği ABD'li generalden yeni açıklama," *Birgün*, 29 Temmuz 2016. <https://www.birgun.net/haber/erdogan-in-sen-kimsin-dedigi-abd-li-generalinden-yeni-aciklama-122155>

⁸¹ "Erdoğan: Obama bizi aldattı," *El-Cezire Türk*, 20 Nisan 2017. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-obama-bizi-aldatti>

kuzeyindeki faaliyetlerinden rahatsızlığını ortaya koymuş ancak bunun ne ABD ne de Rusya tarafından dikkate alınmaması üzerine ikinci aşamada Rusya ile sorunlu ilişkilerin düzeltilmesi suretiyle yeni bir strateji izlemeye başlamıştır. Birlikte hareket etmek adına Rusya'nın tercih edilmesi, karar alıcılar üzerinden incelendiğinde, 15 Temmuz gibi sarsıcı bir olay karşısında bu ülkenin tutumunun etkili olduğu gözlemlenmiştir.

4.3.2.2. Yerel Faktörler

2015 sonrası Türkiye'nin Suriye politikasına etki eden yerel faktörler olarak *muhalefet partileri* ve *kamuoyu* ön plana çıkmıştır. İlk olarak muhalefet partileri incelendiğinde, bu süreçte MHP'nin daha fazla öne çıktığı belirtilebilir. Çözüm süreci politikalarıyla seçime giren AK Parti, 7 Haziran'da tek başına iktidarını koruyabilecek bir başarı kazanamazken, erken seçim kararı alınmış ve bu sırada da PKK ve DAESH'e karşı operasyonlar başlamıştır. MHP tarafından bu politika desteklenirken yapılan 1 Kasım seçimlerinde AK Parti oylarını arttırarak tek başına iktidar olablmıştır. Ancak bu destek oldukça sınırlı kalırken asıl yakınlaşma süreci 15 Temmuz sonrasında olmuştur. Darbe girişimi sonrasında iki parti arasında başlayan yakınlaşma, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" tartışmaları sırasında başka bir evreye geçmiş, önce Meclis oylamasında daha sonra da referandum sürecinde AK Parti, MHP'nin desteğini almıştır.

Bu gelişmeler, AK Parti'nin hem iç hem de dış politikada MHP'nin hassasiyetlerine göre adımlar atması sonucunu doğurmuştur. Milliyetçi bir yaklaşım içerisindeki MHP'nin genel beklentisi olan devletin mutlak sınır güvenliğinin sağlanması ve sınır ötesi terör unsurlarının bertaraf edilmesi, Türkiye'nin bu dönem dış politikasında Esad'dan daha çok PYD'nin engellenmesi için uğraşılmasında etkili olmuştur. MHP lideri Bahçeli bu yaklaşımını çeşitli açıklamalarla beyan etmiştir:

*"Eğer ABD ile ittifak kopma noktasına gelirse, başımızın çaresine bakmak doğal bir tercihtir. ABD'nin önünde artık iki yol vardır. Ya PKK/PYD ile ittifakımı güçlendirecek ya da müttefiki Türkiye el sıkışacaktır. Ya ihanet ya dostluk!, ABD'nin başka alternatif yoktur. Rakka operasyonu için canilerden medet ummak, Türkiye'yi hiçe saymaktır ve buna izin verilmemelidir. Bu alçaklığın hoşgörülecek yanı yoktur... Bu noktada, Sayın Cumhurbaşkanı'nın yalnız olmadığını bu kürsüden duyuruyorum."*⁸²

⁸² "Devlet Bahçeli: Cumhurbaşkanı yalnız değil," *Hürriyet*, 16 Mayıs 2017. <http://www.hurriyet.com.tr/devlet-bahceli-cumhurbaskani-yalniz-degil-40459535>

Fırat Kalkanı operasyonu sırasında da desteğini açıklayan Bahçeli,⁸³ son İdlib operasyonu için Erdoğan'ın Suriye politikasının tutarlı olduğunu ve kendileri tarafından da desteklendiğini söylemiştir.⁸⁴ Tüm bu yaklaşımlar, Türkiye'nin 2015 sonrası süreçte önce fikren daha sonra da eylemsel olarak sınır bölgesindeki PYD etkinliğini kırma politikasında hükümete tesir eden bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

2015 sonrası süreçte, Türkiye'nin ABD ile ilişkileri neticesinde halkın ABD'ye olan güveninin düşmüş olmasıyla kamuoyu bu dönemde de belirleyici unsurlardan birisi olmuştur. ABD'nin terör örgütü PYD'ye verdiği destek, 15 Temmuz darbe girişimine dair halkta oluşan ABD karşıtlığı ve ABD'nin Erdoğan ve Hükümete karşı tavrının art niyetli olduğu algısı, kamuoyunun Türkiye'nin dış politikasında ve özellikle Suriye'de yeni bir politika uygulamasını istemesi sonucunu ortaya çıkartmıştır. Bununla birlikte, terör hassasiyeti de Türkiye'nin dış politika önceliğinin PYD'ye verilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştireceği askeri operasyonlarla terörden arındıracağı bölgeler sayesinde sayıları 3 milyonu geçen Türkiye'deki Suriyelinin yurtlarına dönebilecek olmaları ihtimali de kamuoyu adına bu yaklaşımın nedenlerinden bir diğeri olmuştur.⁸⁵

4.3.3. Dönemin Değerlendirilmesi

Türkiye, 2015 yılından itibaren önceliğini PYD'nin bölge yapılanmasının engellenmesine kaydırmıştır. Bunun için önce ABD politikasını değiştirmeye çalışan Türkiye genel tutumunu sürdürmüş ve müzakere yöntemini kullanmıştır. Ancak bunu başaramayınca, Rusya'ya yönelik yapıcı adımlar atılarak bu ülkeyle birlikte hareket etmeye başlamıştır. Türkiye'nin izlediği bu yeni strateji önceki bölümde de değinilen Türkiye'nin Batı ittifakı ile birlikte hareket etme olarak kendisini gösteren

⁸³ “Mhp Lideri Devlet Bahçeli ‘Fırat Kalkanı Harekatı Başarılı Olmuştur,’” *Milliyet*, 7 Nisan 2017. <http://www.milliyet.com.tr/mhp-lideri-devlet-bahceli-firat-kalkani-afyon-karahisar-yerelhaber-1962823/>

⁸⁴ “Erdoğan kararlı ve olaylara vakıf,” *Milliyet*, 8 Ekim 2017. <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-kararli-ve-olaylara-vakif-siyaset-2533042/>

⁸⁵ Döneme dair kamuoyunun dış politika yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması,” *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi*, 2017. http://www.khas.edu.tr/w243/files/TDP-Sunum_vfinal.pptx

Batıcı tutumunun yine bir milli güvenlik meselesinde esnetilmesi anlamı taşımaktadır. Türkiye, ABD'den beklediği desteği bulamayıp bir de ABD'nin PYD'ye yardım göndermesini engelleyemeyince; karar alıcılar, Türkiye'nin ulusal çıkarının Rusya ile birlikte hareket ederek sağlanabileceği algısıyla yeni süreci başlatmışlardır. Yeni stratejisinin en önemli ayaklarından birisi olarak sahada askeri güce de başvuran Türkiye, Fırat Kalkanı operasyonu ile el-Bab'a kadar ilerleyerek hem DAESH'in sınır yapılanmasını engellemiş hem de PYD yönetimindeki terör koridorunun kırılması adına önemli bir adım atmıştır. Böylelikle, Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'na yönelik doğrudan müdahale evresi de başlamıştır.

Tablo 2. Türkiye'nin Suriye Politikası (Üçüncü Dönem 2015-2016)

Bağımsız Değişken	Politika Seçenekleri	Ara Değişkenler	Bağımlı Değişken (Dış Politika Stratejileri ve Çıktıları)
<ul style="list-style-type: none">• P5+1-İran Nükleer Anlaşması- İran'ın üzerindeki baskının kalkması suretiyle bölge güç dengesinde avantaj kazanması• ABD'nin Suriye Politikası• DAESH'le mücadele bağlamında PYD'ye destek sağlamak• Rusya'nın Suriye Politikası ve Türkiye ile İlişkileri- Suriye'ye asker göndermek suretiyle savaşın rejim lehine dönmesi- Türkiye'yle yaşanan uçak krizi sonrası uygulanan yaptırımlar ve Türkiye'nin terör tehdidiyle mücadele etmesinin engellenmesi	<ul style="list-style-type: none">• ABD politikalarının izlenmesi (bandwagon) ve PYD ile yaklaşmak• Esad karşıtı politikayı sürdürmek• Yeni strateji geliştirmek	<ul style="list-style-type: none">• Karar Alıcıların Algısı- İran'ın mutlak suretle dengelenmesi gerekliliği- PYD'nin Suriye'nin kuzeyindeki yapılanmasının önlenmesi gerekliliği- Rusya'nın sahadaki varlığının Türkiye'nin rahat hareket etmesini engellemesi- 15 Temmuz FETÖ darbe girişimine yönelik oluşan ABD, Rusya ve İran algıları• MHP• Kamuoyu	<ul style="list-style-type: none">• PYD'nin bölge yapılanmasının engellenmesi için çaba harcamak- ABD'nin PYD politikasını değiştirmeye çalışmak (Müzakereci Batıcılık)- Rusya ile bozulan ilişkileri tamir etmek suretiyle Rusya ve İran'la birlikte Suriye'nin geleceğine yönelik inisiyatif almak- Fırat Kalkanı harekâtıyla Suriye sınırında güvenli bölge oluşturmak ve kesintisiz PYD hattını bölmek (Millî güvenliğin ön plana çıkartılması suretiyle Batı ittifakının dışında hareket etmek)

5. Sonuç

Türkiye'nin Suriye İç Savaşı sırasındaki doğrudan müdahale öncesi dönemdeki dış politikasının incelendiği bu çalışmada üç aşamalı bir inşaa yapılarak Türkiye'nin dış politika davranışları açıklanmıştır. Buna göre, birinci aşamada neoklasik realizmin nasıl ortaya çıktığı, hangi araştırma sorularıyla ilgilendiği ve bunu nasıl yaptığı incelenmiş; bu araştırma programının Türk dış politikasına uygunluğu tartışılmıştır. İkinci aşamada, Türkiye'nin genel dış politikası neoklasik realist nosyonlarla ele alınmış ve dış politika davranış kalıbının nasıl oluştuğu sorusuna cevap aranmıştır. Son olarak da ilk iki aşama sentezlenerek Türkiye'nin Suriye İç Savaşı sırasındaki dış politikasının analiz edildiği üçüncü aşama kurgulanmıştır.

Analizin bu şekilde üç aşamalı olarak yapılması, dış politika davranışının nasıl ortaya çıktığının detaylı olarak gösterilmesi bakımından faydalı bir yöntem olarak benimsenmiştir. Neoklasik realizmin çalışmanın kuramsal temelini oluşturması da bu yönetime dair gerekli araç ve argümanları barındırması nedeniyle tercih edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde yapısal realizmin, adında da belirtildiği üzere uluslararası sistemin yapısının açıklanmasına yönelik bir çerçeve sunması ve devletlerin münferit dış politikalarının analizini ihmal etmesi, en önemli eksiklik olarak görülmüştür. Bu eksikliği giderirken yine realist paradigmanın içerisinde kalarak yeni bir kuramsal yaklaşım oluşturmak adına neoklasik realizm formüle edilmiştir. Buna göre, uluslararası sistem kaynaklı etkilere öncelik verilmek koşuluyla devletlerin yerel dinamikleri de dış politika yapım sürecine dahil edilmiştir. Neoklasik realizme göre, sistemik gelişmeler ve konjonktürel yaklaşımlar, başta karar alıcılar olmak üzere devletlerin yerel dinamiklerine birer dış politika sinyali olarak ulaşmakta; bu sinyale yönelik belirlenecek dış politika ilgili dinamiklerin algı süzgeçlerine göre değerlendirilerek oluşturulmaktadır.

Çalışmada, bu bakış açısından incelenen Türk dış politikasında süreç içerisinde farklılaşan dış politika stratejilerinin sistemik sinyallerin yerel dinamiklerce değerlendirilmesine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, dış kaynaklı gelişmeler, 2015 yılına kadar değişim odaklı sinyaller iletirken; Türkiye de kendi içsel dinamikleri uyarınca Esadsız bir Suriye yaklaşımı benimsemiştir. 2015 sonrasında ise PYD'ye yönelik ABD tutumu ile Rusya'nın resmi olarak sahaya inışı, Türkiye'nin yaşadığı terör gündemiyle birlikte ele alınarak Suriye meselesi bir millî güvenlik konusuna dönüşmüş ve Türkiye de güvenliğini sağlamak adına dış politika stratejisini değiştirerek doğrudan müdahaleye evrilen süreci başlatmıştır.

2020 yılı itibarıyla Suriye kaynaklı gelişmeler, Türkiye'nin en öncelikli konusu olmaya devam etmektedir. Bu süreçte, Türkiye önemli adımlar atmakta ve meseleyi milli güvenlik konusu olarak değerlendirmektedir. Hâlihazırda askerleşmiş bir dış politika süreci yürüten Türkiye'nin bu strateji dönüşümü ise çalışmada da değinildiği üzere esasında 2017 yılı öncesindeki argümanlarının ve yöntemlerinin beklenen sonuçları doğurmaması ile yakından alakalıdır. Dolayısıyla, güncel Türk dış politikasının anlaşılmasında, bu süreçteki dönüşümü incelemek önemli görünmüştür ve bu çalışma da bu amaca hizmet etmiştir. Ayrıca bu analizin kapsamlı ve bütüncül bir biçimde yapılabilmesinde de neoklasik realist dış politika analizinin kullanışlı bir çerçeve sunduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Altunışık, Meliha. "The Inflexibility of Turkey's Policy in Syria." *IEMed Mediterranean Yearbook*, (2016): 39-44.
- Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. İstanbul: Alfa, 2018.
- Bozdağlıoğlu, Yücel. *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. Londra: Routledge, 2003.
- Christensen, Thomas J.. *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Demir, İmran. *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy*. New York: Palgrave Macmillian, 2017.
- Erşen, Emre. "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler," *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri* içinde, Editörler: H. B. Yalçın ve B. Duran, 149-174. İstanbul: SETA, 2016.
- Ertem, Helin Sarı. "Reflections of Beliefs and Worldviews of the Turkish Ruling Elite on Syria Crisis," *Analyzing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions* içinde, Editörler: F. Aksu ve H. S. Ertem, 112-142. Londra: Cambridge Scholars Publishing.

- Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- Karpat, Kemal H.. *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012.
- Kelkitli, Fatma A. “Soğuk Savaş’tan Günümüze Rusya’nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri,” *Uluslararası Politikada Suriye Krizi* içinde, Editörler: H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım, 359-370. İstanbul: Beta, 2016.
- Khan, M. Sheharyar. “The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East.” *Policy Perspectives* 12, no. 1, (2015): 31-50.
- Kınacıoğlu, Müge. “Turkish Perceptions of Turkey–US Relations During Obama’s Presidency: Dialectics of Expectations/Partnership and Disappointments/Estrangement,” *The World Views of the Obama Era* içinde, Editör: M. Maass, 141-169. New York: Palgrave Macmillan, 2017.
- Lobell, Steven E. “Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model,” *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* içinde, Editörler: S. E. Lobell., N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro, 42-74. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Lobell, Steven E., Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro. *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Natil, Ibrahim. “Turkey’s Foreign Policy Challenges in the Syrian Crisis.” *Irish Studies in International Affairs* 27, sayı. 1 (2016): 75-84.
- Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt I: 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Öztiğ, Laçın İdil. “Syria and Turkey Border Security Priorities.” *Middle East Policy* 26, no. 1, (2019): 117-126.
- Ripsman, Norrin, M. “Neoclassical realism and domestic interest groups,” *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* içinde, Editörler: S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro, 170-193. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Ripsman, Norrin, M. Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell. *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

- Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics* 51, no. 1 (1998): 144-172.
- Sak, Yıldırım. "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler." *Uluslararası İlişkiler* 11, no. 44 (2015): 121-153.
- Sander, Oral. *Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Schweller, Randall L.. *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitlers Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press, 1998.
- Sinkaya, Bayram. "Nükleer Anlaşma Sonrası İran Siyasetinde Süreklilik ve Değişim." *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi* 45 (2016).
- Sönmezoglu, Faruk. *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, 2004.
- Taliaferro, Jeffrey W. "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited." *International Security* 25, no. 3 (2000): 128-161.
- Ünal, Bekir. "İran Nükleer Anlaşması ve Türkiye'ye Etkileri." *BİLGESAM Analiz/Ortadoğu* 1232 (2015).
- Waltz, Kenneth N.. *Man, the State and War A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 1959.
- Wei, Min. "Turkish Foreign Policy Towards the Syrian Crisis: Dynamics of Transformation." *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 13, no. 3 (2019): 462-477.
- Wohlforth, William C.. *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*. New York: Cornell University Press, 1993.
- Zakaria, Fareed. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of Americas World Role*. Princeton: Princeton University Press, 1998.

İnternet Kaynakları

- "Ankara'dan Salih Müslim'e 3 net mesaj," *Haber7*, 14 Ağustos 2013. <http://www.haber7.com/guncel/haber/1061922-ankaradan-salih-muslim-3-net-mesaj>
- "Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.," *Dışişleri Bakanlığı*, 24 Ocak 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa

- “Assad must go, Obama says,” *Washington Post*, 18 Ağustos 2011. https://www.washingtonpost.com/politics/assad-must-go-obama-says/2011/08/18/gIQAelheOJ_story.html?utm_term=.143326376b01
- “Bakan Davutoğlu’nun yüzde 50 iddiası,” *Milliyet*, 7 Haziran 2011. <http://www.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-nun-yuzde-50-iddiasi-siyaset-1399695/>
- “Başbakan Erdoğan, Moskova’da,” *HaberRus*, 18 Temmuz 2012. <http://haberrus.com/politics/2012/07/18/basbakan-erdogan-moskovada.html>
- “Başbakan Erdoğan’ın Obama görüşmesi sonrası açıklamaları,” *Hürriyet*, 21 Eylül 2011. <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdoganin-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalari-18786674>
- “Başbakan’dan tarihi Suriye kararı,” *Hürriyet*, 26 Haziran 2016. <http://www.hurriyet.com.tr/basbakandan-tarihi-suriye-karari-20847316>
- “BM Güvenlik Konseyi’nin Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karara Ulaşamaması Hk.,” *Dışişleri Bakanlığı*, 4 Şubat 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-38_-4-subat-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nin-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karara-ulasamamasi-hk_.tr.mfa
- “CHP Suriye’de Esad ile görüştü,” *El-Cezire Türk*, 13 Eylül 2011. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/chp-suriyede-esad-ile-gorustu>
- “CHP: Suriye politikası tehlikeli boyutlarda,” *Haber7*, 15 Eylül 2011. <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/784842-chp-suriye-politikasi-tehlikeli-boyutlarda>
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya dönüşünde uçakta gazetecilere konuştu,” *HaberTürk*, 11 Ağustos 2016. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1280193-cumhurbaskani-erdogan-rusya-donusunde-ucakta-gazetecilere-konustu>
- “Çelik: CHP, Türkiye’nin Baas Partisi’dir,” *NTV*, 8 Eylül 2011. https://www.ntv.com.tr/turkiye/celik-chp-turkiyenin-baas-partisidir,5V4-DkI_806Re6g4K24HIQ
- “Davutoğlu Esad görüşmesi sona erdi,” *BBC Türkçe*, 9 Ağustos 2011. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/08/110809_davudoglu_esad
- “Davutoğlu Esad’a ömür biçti,” *NTV*, 24 Ağustos 2012. https://www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-esada-omur-bicti,Nsez_e7zmEO7u-z5O9Pv6hw

- “Davutoğlu: Esad’ın sayılı günleri kaldı,” *Haber7*, 10 Ağustos 2011. <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/772875-davutoglu-esadin-sayili-gunleri-kaldi>
- “Devlet Bahçeli: Cumhurbaşkanı yalnız değil,” *Hürriyet*, 16 Mayıs 2017. <http://www.hurriyet.com.tr/devlet-bahceli-cumhurbaskani-yalniz-degil-40459535>
- “Dışişleri Bakanı Davutoğlu “Suriye halkını daha parlak bir gelecek bekliyor. Türkiye bu yolda onların yanında yer alacaktır,” *Dışişleri Bakanlığı*, 22 Ocak 2014. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_suriye-halkini-daha-parlak-bir-gelecek-bekliyor_-turkiye-bu-yolda-onlarin-yaninda-yer-alacaktır.tr.mfa
- “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanı Jarba’yı kabul etti,” *Dışişleri Bakanlığı*, 9 Temmuz 2013. <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-suriye-ulusal-koalisyonu-baskani-jarbayi-kabul-etti.tr.mfa>
- “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun İran Dışişleri Bakanı Sayın Cevad Zarif İle Ortak Basın Toplantısı,” *Dışişleri Bakanlığı*, 12 Ağustos 2016. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-iran-disisleri-bakani-sayin-cevad-zarif-ile-ortak-basin-toplantisi_-12-agustos-2016_.tr.mfa
- “Erdoğan İran’ı, Suriye’de ‘mezhepçilik yapmakla’ suçladı,” *BBC Türkçe*, 27 Aralık 2015. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151227_erdogan_iran
- “Erdoğan kararlı ve olaylara vakıf,” *Milliyet*, 8 Ekim 2017. <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-kararli-ve-olaylara-vakif-siyaset-2533042/>
- “Erdoğan: Esad’a halkı da inanmıyor, biz de,” *BBC Türkçe*, 14 Eylül 2011. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110914_erdogan_syria
- “Erdoğan: NATO’nun Libya’da Ne İşi Var,” *NTV*, 28 Şubat 2011. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5Pm kGhAGJtyRD3qA>
- “Erdoğan: Obama bizi aldattı,” *El-Cezire Türk*, 20 Nisan 2017. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-obama-bizi-aldatti>
- “Erdoğan’dan ABD’ye PYD yanıtı,” *El-Cezire Türk*, 25 Eylül 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-abdye-pyd-yaniti>

- “Erdoğan’ın ‘Sen kimsin?’ dediği ABD’li generalden yeni açıklama,” *Birgün*, 29 Temmuz 2016. <https://www.birgun.net/haber/erdogan-in-sen-kimsin-dedigi-abd-li-generalden-yeni-aciklama-122155>
- “Fidan, Şam’da Esad ile görüştü,” *Timeturk*, 28 Mart 2011. <https://www.timeturk.com/tr/2011/03/28/mit-mustesari-fidan-sam-da-esad-ile-gorust.html>
- “Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler,” İçişleri Bakanlığı, 12 Eylül 2016. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler_409_558_560
- “Kofi Annan Suriye özel temsilcisi olarak atandı,” *NTV*, 24 Şubat 2012. <https://www.ntv.com.tr/dunya/kofi-annan-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atandi,fsULVNt17U2Q6OvkDO63UA>
- “Kremlin: Erdoğan üzüntülerini dile getirdi,” *NTV*, 27 Haziran 2016. <https://www.ntv.com.tr/dunya/kremlin-erdogan-uzuntulerini-dile-getirdi,hmEdrv7FİkaMQe2kKiwo1Q>
- “McGurk: Kürtleri IŞİD’e karşı güçlendirmek istiyoruz,” *El-Cezire Türk*, 10 Şubat 2016. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mcgurk-kurtleri-isisde-karsi-guclendirmek-istiyoruz>
- “Mhp Lideri Devlet Bahçeli ‘Fırat Kalkanı Harekatı Başarılı Olmuştur,” *Milliyet*, 7 Nisan 2017. <http://www.milliyet.com.tr/mhp-lideri-devlet-bahceli-firat-kalkani-afyonkarahisar-yerelhaber-1962823/>
- “Montrö’deki Cenevre-2 Konferansı gergin başladı,” *Hürriyet*, 22 Ocak 2014. <http://www.hurriyet.com.tr/montrodeki-cenevre-2-konferansi-gergin-basladi-25623620>
- “PYD lideri Ankara’da,” *El-Cezire Türk*, 4 Ekim 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pyd-lideri-ankarada>
- “Remarks by the President on Progress in the Fight Against ISIL,” *The White House*, 6 Temmuz 2015. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/07/06/remarks-president-progress-fight-against-isil>
- “Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16’lar düşürdü,” *NTV*, 24 Kasım 2015. https://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-siniri-ihlal-etti-turk-f-16lar-dusurdu,_mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA

- “Rusya S-400 füzelerini Suriye’ye konuşlandırdı,” *NTV*, 26 Kasım 2015. <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ>
- “Suriye’de Rejimin Elindeki Kimyasal Silahların Tasfiyesi Konusunda ABD ve RF Arasında Sağlanan Mutabakat Hk.,” *Dışişleri Bakanlığı*, 14 Eylül 2013 http://www.mfa.gov.tr/no_-245_-14-eylul-2013_-suriye_de-rejimin-elindeki-kimyasal-silahlarin-tasfiyesi-konusunda-abd-ve-rf-arasinda-saglanan-mutabakat.tr.mfa
- “Suriye’de Rusya - PYD işbirliği,” *El-Cezire Türk*, 9 Ekim 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyede-rusya-pyd-isbirligi>
- “Suriye’ye göre Türkiye’nin yaptığı savaş ilanı,” *Pressmedya*, 3 Nisan 2012. <http://www.pressmedya.com/?aType=haber&ArticleID=7863>
- “Syria crisis: Obama warns on chemical weapons,” *The Guardian*, 21 Ağustos 2012. <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/aug/21/syria-crisis-weapons-obama-live>
- “Şam’dan Ankara’ya tepki!,” *HaberTürk*, 22 Haziran 2011. <http://www.haberturk.com/dunya/haber/641941-suriyeden-turkiyeye-sert-tepki>
- “Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2017,” *Arms Control Association*, Son erişim: 17 Kasım 2017. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity>
- “Trump: It is time to end Syria’s brutal civil war,” *Al Arabiya English*, 13 Nisan 2017. <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/04/13/Trump-It-is-time-to-end-Syria-s-brutal-civil-war.html>
- “Trump: Raqqa fall ‘critical breakthrough’, end of Islamic State in sight,” *Reuters*, 21 Ekim 2017. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-trump/trump-raqqa-fall-critical-breakthrough-end-of-islamic-state-in-sight-idUSKBN1CQ0S4>
- “Trump’tan Rakka operasyonu öncesi YPG’ye silah yardımına onay,” *BBC Türkçe*, 9 Mayıs 2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39865038>
- “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması,” *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi*, 2017. http://www.khas.edu.tr/w243/files/TDP-Sunum_vfinal.pptx

- “Türk yaptırımına Suriye’den misilleme geldi”, *Radikal*, 5 Aralık 2011. <http://www.radikal.com.tr/dunya/turk-yaptirimina-suriyeden-misilleme-geldi-1071538/>
- “Türkiye emperyalizmin taşeronu oldu,” *Cumhuriyet*, 3 Nisan 2012. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/332204/_Turkiye_emperyalizmin_taseronu_oldu_.html
- “Türkiye, Suriye Kürtlerini arkasına almalı,” *Radikal*, 26 Temmuz 2012. <http://www.radikal.com.tr/politika/turkiye-suriye-kurtlerini-arkasina-almali-1095277/>
- “Türkiye’den Suriye’ye dokuz maddelik yaptırım,” *El-Cezire Türk*, 30 Kasım 2011. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiyeden-suriyeye-dokuz-maddelik-yaptirim>
- “Türkiye’nin Libya politikasına eleştiri,” *Deutsche Welle Türkçe*, 26 Mart 2011. <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-libya-politikas%C4%B1na-ele%C5%9Ftiri/a-14943958>
- “Türkiye’ye Patriot füzeleri gönderiliyor,” *BBC Türkçe*, 4 Aralık 2012. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update3.shtml
- “White House: Syria crosses ‘red line’ with use of chemical weapons on its people,” *CNN*, 14 Haziran 2013. <http://edition.cnn.com/2013/06/13/politics/syria-us-chemical-weapons/index.html>
- “YPG not a terrorist organization for US, spokesman says,” *Hürriyet Daily News*, 22 Eylül 2015. <http://www.hurriyetdailynews.com/ypg-not-a-terrorist-organization-for-us-spokesman-says-88832>
- Bender, Jeremy “Report: Russia is building a second military airbase in Syria,” *Business Insider*, 3 Aralık 2015. <http://www.businessinsider.com/russia-opening-second-military-airbase-in-syria-2015-12>
- Kaya, Erdem ve Bekir Ünal, “Çözüm Süreci Kronolojisi, 28 Aralık 2012-22 Eylül 2013,” *Bilgesam*, 23 Eylül 2013. <http://www.bilgesam.org/incele/1201/-cozum-sureci-kronolojisi--28-aralik-2012-22-eylul-2013/#.Wjt-imhl-M8>
- UN Security Council, “Resolution 1970,” 26 Şubat 2011. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970(2011))
- UN Security Council, “Resolution 1973,” 17 Mart 2011. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973\(2011\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973(2011))